

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra studií občanské společnosti

Bc. Ondřej Rostek

Vliv demokratizace na stav občanské společnosti v Kambodži mezi lety 1991 až 2015

Diplomová práce

Praha 2017

Vedoucí práce: **Ing. Petr Jan Pajas**

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

V Praze dne 5. 1. 2017

Bc. Ondřej Rostek

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá občanskou společností v Kambodži v závislosti na demokratizaci země. Po neklidných obdobích plných krvavých konfliktů země v roce 1991 nastoupila původně cestu demokracie, nicméně záhy poté začal vládnoucí režim zemi orientovat směrem k autoritářství. Komplikovaná situace v zemi po desítky let znemožňovala existenci občanské společnosti a neziskového sektoru západního typu. Rovněž situace ohledně občanských a politických svobod v zemi byla značně kontroverzní. Cílem práce je prostřednictvím sekundární analýzy zdrojů popsat strukturu občanské společnosti a překážky, se kterými se musí vyrovnávat, na pozadí procesu demokratizace země.

Abstract

This dissertation deals with the civil society in Cambodia, according to the democratization of the country. After the turbulent times that were full of bloody conflicts the country in 1991 initially joined the path of democracy, but soon after that the governing regime shifted the orientation of the country toward authoritarianism. This complicated situation in the country after several decades was making the existence of civil society and western type non-profit sector impossible. Also, the situation concerning civil and political freedoms in the country was very controversial. The aim of the thesis is, through a secondary source analysis to describe the structure of civil society and the obstacles that it must deal with, in the background of the democratization process of the country.

Klíčová slova

Kambodža, občanská společnost, demokratizace, neziskový sektor, lidská práva

Keywords

Cambodia, civil society, democratization, nonprofit sector, human rights

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce Ing. Petru Janu Pajasovi, nejen za podporu a cenné rady při psaní této práce, ale také za seznámení s řadou významných osob, spojených s tématem občanské společnosti a jihovýchodní Asie.

Děkuji Mgr. et Mgr. Jiřímu Navrátilovi, Ph.D. za nezištnou pomoc při konzultacích.

Obsah

ÚVOD	1
1. Teoretické ukotvení	3
1. 1 Demokratizace a občanská společnost	3
1. 2 Demokratizace v Kambodži	5
1. 3 Občanská společnost v Kambodži	8
1. 4 Propojení demokratizace a OS v Kambodži	12
2. Metodologie	13
2. 1. Výzkumné otázky a cíle výzkumu	13
2. 2. Výzkumný design	13
2. 3. Metoda sběru dat	14
2. 4. Obsahová analýza	15
3. občanská společnost v Kambodži na pozadí demokratizace země	17
3. 1 Období po roce 1991 – po podpisu Pařížské mírové smlouvy	17
3. 1. 1 Politická situace a demokratizace	17
3. 1. 2 Občanská společnost a neziskový sektor	17
3. 1. 3 Občanská a politická práva	18
3. 1. 4. Shrnutí	19
3. 2. Příchod OSN do země, první novodobé svobodné volby 1993 a období po nich	20
3. 2. 1 Politická situace a demokratizace	20
3. 2. 1 Občanská společnost a neziskový sektor	24
3. 2. 2 Občanská a politická práva	25
3. 2. 3. Shrnutí	27
3. 3 Rok 1998 – druhé novodobé parlamentní volby a období po nich	29
3. 3. 1 Politická situace a demokratizace	29
3. 3. 2 Občanská společnost a neziskový sektor	30
3. 3. 3 Občanská a politická práva	31
3. 3. 4. Shrnutí	33
3. 4. Rok 2003 – třetí novodobé parlamentní volby a období po nich	33
3. 4. 1 Politická situace a demokratizace	33
3. 4. 2 Občanská společnost a neziskový sektor	35
3. 4. 3 Občanská a politická práva	36
3. 4. 4. Shrnutí	38
3. 5 Rok 2008 – čtvrté novodobé parlamentní volby a období po nich	41
3. 5. 1 Politická situace a demokratizace	41
3. 5. 2 Občanská společnost a neziskový sektor	42
3. 5. 3 Občanská a politická práva	45
3. 5. 4. Shrnutí	46
3. 6. Rok 2013 – páté novodobé parlamentní volby a období po nich	48
3. 6. 1 Politická situace a demokratizace	48
3. 6. 2 Občanská společnost a neziskový sektor	50
3. 6. 3 Občanská a politická práva	51
3. 6. 4. Shrnutí	52
4. Zjištění	55

4. 1. Demokratizace a občanský sektor	55
4. 1. 2 Propojení demokracie a občanské společnosti	56
4. 2 Struktura občanské společnosti a překážky, se kterými se musí vypořádávat	58
4. 2. 1 Struktura občanské společnosti ve vztahu k míře demokracie v Kambodži od roku 1991	58
4. 2. 2 Překážky, kterými se musela vyrovnávat občanská společnost ve vztahu k míře demokracie v Kambodži od roku 1991	59
Závěr	62
Použité zdroje	65

ÚVOD

Téma této diplomové práce jsem si vybral z důvodu zaměření svého studijního oboru, zkušeností z práce v neziskovém sektoru a osobního zájmu o jihovýchodní Asii. Kambodžu jsem zvolil jako zemi, která se v daném regionu nejvíce potýká se zavedením západního modelu liberální demokracie a s ním spojeným rozvojem občanské společnosti. Zároveň se zde nabízí největší prostor pro rozvojovou a humanitární pomoc z okolních zemí.

Kambodža představuje velmi specifický případ země s hlubokou postkonfliktní minulostí. Nejznámější je krutovláda Rudých Khmerů, dále pak vietnamská okupace v osmdesátých letech minulého století, na jejíž význam v kambodžské minulosti se však názory různí.

V práci se budu snažit detailně popsat složité společensko-politické procesy, které v zemi probíhaly po podepsání Pařížské mírové dohody v roce 1991. Mým záměrem je vylíčit situaci v Kambodži z jiných úhlů pohledu, než tomu bylo doposud. Chci vzít v potaz vzájemně se ovlivňující aspekty demokratizace a element občanské společnosti, spolu s otázkou občanských práv a svobod, a to v dlouhodobém časovém horizontu (1991 – 2015).

Situace v Kambodži skutečně nikdy nebyla jednoduchá, ať již se vezmou v potaz oproti západnímu světu velmi odlišné tradice a náboženství (Buddhismus, patron – klient systém), či v podstatě žádné zkušenosti se západním typem demokracie a moderní občanské společnosti. Možná i těchto faktů si byl vědom mnohaletý premiér země, Hun Sen. Ten se svojí stranou CPP vytrvale bránil zavedení demokratických principů a jeho hlavním zájmem bylo především držet moc ve svých rukou, a to za každou cenu. Nepřekvapuje proto, že ve vlastním zájmu se nezdráhal použití praktik politického násilí, zavražďování, či dokonce politických vražd. Ty nebyly Hun Senovi, ani dalším politickým elitám díky principu beztrestnosti státních úředníků nikdy prokázány. Příklonu země k autoritářskému režimu nedokázala zabránit ani přítomnost OSN, resp. její přechodná autorita v zemi, UNTAC, která neměla mandát na zasahování do vnitřních záležitostí. O to více překvapí, že ke konci sledovaného období, po volbách v roce 2013, byl zaznamenán výrazný příklon k demokracii. Stalo se tak zejména díky mladé generaci nespokojených Kambodžanů, kteří byli schopni okolo Sama Rainsyho, nejdemokratičtější síly v zemi, zformovat dostatečně silnou opozici. Ta v posledních parlamentních volbách skončila

druhá, těsně za premiérem Hun Senem a vládou CPP.

Zmíněné pozitivní události z nedávného období svědčí o faktu, že země se postupně vymaňuje z traumatu krvavé éry Rudých Khmerů, a zároveň vstupuje do 21. století. Je totiž zřejmé, že vládnoucí elity v rámci všudypřítomné cenzury nezachytily včas nástup moderních informačních technologií, které měly výrazný podíl na změně poměrů v zemi.

V současnosti lze doufat, že Kambodža se bude dále ubírat směrem postupující demokratizace, a nevrátí se zpět k nesvobodě a autoritářství.

1. TEORETICKÉ UKOTVENÍ

Ve své práci vycházím z předpokladu, že občanská společnost je součástí demokracie a procesu demokratizace. Prostřednictvím odborné literatury se snažím najít definici těchto fenoménů, jejich vzájemný vztah a stanovit teorii, ze které budu v práci dále vycházet.

1. 1. Demokratizace a občanská společnost

Stephan Linz demokratizaci definuje jako „*proces, který vyžaduje otevřené soupeření nutné k získání vlády a dále vyžaduje svobodné volby a jejich výsledky, určující kdo bude vládnout*“ (vlastní překlad, Linz, Stepan, 1996, s. 1). Za univerzálnější definici pak lze považovat asi „*proces přechodu stávajícího politického režimu v dané zemi směrem k demokracii*“ (Huntington, 2008, s. 24). V rámci studia fenoménu demokratizace jsou obecně sledovány tři vlny. První vlna demokratizace (1828 - 1926) byla spojena zejména s fenoménem průmyslové revoluce (Francie, Anglie), či občanských válek (USA). Druhá vlna (1943 – 1962) se nesla v duchu poválečného osamostatňování kolonií světových velmocí. Je třeba zmínit, že obě zmíněné demokratizační vlny následovaly tzv. protivlny, charakterizované návratem k autoritářskému zřízení (1. vlna), či odklonu od demokratizačních procesů, protože se neosvědčily (2. vlna). V souvislosti s Kambodžou nás bude zajímat především třetí vlna demokratizace, která probíhá od roku 1974 až do současnosti. Ta se týká evropských zemí, jako například Portugalska, Španělska či Řecka, většiny latinskoamerických zemí a asijských zemí včetně Kambodže.

Výsledkem demokratizačních procesů by mělo být dosažení stavu konsolidované demokracie. Aby tento stav byl naplněn, demokratické zřízení musí vykazovat znaky tzv. pěti arén konsolidované demokracie, které lze považovat za jakési její podmínky (Linz 1996, s. 7). Těmi jsou podle Juana Linze politická společnost, vláda zákona, státní aparát, ekonomická společnost a občanská společnost (dále OS). Právě občanská společnost hraje v procesu demokratizace svou důležitou úlohu. Vzhledem k řadě existujících definic občanské společnosti pro náš účel nyní postačí definovat občanskou společnost jako „*protiváhu státu*“, na níž se ostatně řada z nich shoduje. Takto chápeme občanskou společnost v již demokraticky konsolidovaných zemích, kde OS podle některých teoretiků může představovat „*obranný val*“ před mocí státu nebo například sféru svobodného projevu a vyjádření vlastních postojů podle jiných. V takto již zcela nebo alespoň částečně demokraticky konsolidovaných zemích pak občanskou společnost představují zejména „*samoorganizované skupiny, hnutí a jedinci, kteří jsou relativně nezávislí na státu*“

(vlastní překlad, Linz 1996, s. 7). V zemích, kde proces demokratizace byl již dokončen a státní zřízení funguje na liberálně-demokratických principech, je možno OS vnímat jako určitého „kontrolora“, „hlídacího psa“, či „nárazník“ před případným nekontrolovaným nárůstem státní moci. Úkolem občanské společnosti pak je ochrana „rovnováhy sil“ ve společnosti, aby bylo zachováno státní zřízení dle demokratických principů. V případě zemí, kde demokratizace probíhá, nebo k ní ještě nedošlo, se často o existenci OS nedá mluvit nebo přinejmenším není na první pohled rozeznatelná. U států s autoritářským politickým zřízením, které zpravidla předchází procesu demokratizace, bývá zakládání organizací občanské společnosti zpravidla zakázáno, a proto lze za OS považovat i samotné běžné občany, kteří nejsou nijak organizováni a nesouhlasí s postoji a vládou stávajícího režimu. Nejzřetelnějším projevem občanské společnosti v nedemokratických zemích však bývá existence ilegálních organizací a hnutí. Ty konfrontují vládnoucí režim, vystupují proti němu a často jsou i hybatelem společensko-politických změn a spouštěčem samotného procesu demokratizace. Tyto subjekty, stejně jako celá OS, bývají většinou součástí disentu dané země, nebo ho do velké míry tvoří. Organizace disentu mají potenciál mobilizovat opozici až ke svržení stávajícího režimu a následné demokratizaci. Z uplynulých desetiletí jsou dobře známé z Latinské Ameriky, a zejména pak ze střední a východní Evropy, kde výrazně napomohly svržení komunistického režimu a rozpadu Východního bloku (nejznámější je polské hnutí „Solidarita“) (Linz 1996, s. 8).

Co se týče regionu jihovýchodní Asie, podoba OS v jednotlivých státech je zde velmi různorodá a proměnlivá. Většinou se jedná o země s postkoloniální zkušeností, přičemž osamostatnění z koloniální nadvlády nezřídka provázely experimenty s komunismem, provázené ozbrojenými konflikty. Ke specifické povaze občanských společností těchto zemí dále přispívá kultura značně odlišná od té západní, což v souhrnu představuje mnohem méně příznivé podmínky pro kultivaci OS, než v nám známém euroamerickém prostředí (Case, 2015, s. 142). Dále je třeba zmínit, že v různorodém prostředí jihovýchodní Asie vzestup občanské společnosti nemusí vždy znamenat přínos demokracii, což ovšem nemusí být nutně na škodu. Liberální demokracie je považována za univerzální doktrínu ze západního či euroamerického úhlu pohledu. Země jako například Malajsie či Singapur nicméně dokazují, že i autoritářské režimy se po stránce ekonomické či hospodářské můžou etablovat na úroveň nejvyspělejších světových demokracií, přestože vlády těchto zemí své občanské společnosti do značné míry kontrolují. Pro OS v těchto a v jiných zemích jihovýchodní Asie se vžilo označení „poddajná městská společnost“

(orig. „civic society“) (Case, 2015, s. 143). Případy, kdy občanská společnost není přínosem pro demokracii či demokratizaci, nejsou tedy v Jihovýchodní Asii výjimkou. Příkladem mohou být organizace občanské společnosti (dále OOS), které svou činností umožňují větší vměšování státu do záležitostí občanů (například malajská organizace „Perkasa“).

1. 2. Demokratizace v Kambodži

Sledované období pokusů o demokratizaci Kambodže začíná roku 1991 podpisem Pařížské mírové dohody, která znamenala oficiální ukončení téměř dvaceti let útlaku Rudými Khmery a následné vietnamské okupace. Po podpisu dohody, na které se podílely čtyři největší kambodžské politické strany, byla ustavena „Přechodná autorita Spojených národů v Kambodži“ (dále UNTAC). UNTAC se tak měla pro následující řadu let stát hlavním nástrojem demokratizace v zemi.

Jak bylo původně zamýšleno, UNTAC měla v Kambodži plnit úkoly v souladu s tradicí fungování přechodných autorit či vlád Spojených národů z jiných zemí. Podle Juna Linze to v praxi mělo znamenat zejména zajišťování provizorní, přechodně úřadující vlády, úřadující dle principů rozdělení moci. Dále, dle často užívané definice: „Režim externě řízeného a monitorovaného přechodu od autoritářství“, je „*demokratizace prostřednictvím války a uložení, vykonávána buď tuzemskou správou, která působí na základě více či méně explicitního dohledu vnějších sil, nebo přímo okupačními silami*“ (vlastní překlad, Croissant 2008, s. 650). Michael Doyle dále rozlišuje čtyři druhy přechodných režimů Spojených národů, kterými jsou dohlížecí, výkonná, správní a monitorující autorita. Kambodžská UNTAC je dle této terminologie klasifikována jako správní autorita. Jejím úkolem v zemi měl být především dohled nad záležitostmi ekonomickými, zahraničních vztahů, obrany, informací a bezpečnosti občanů. Co se týče výkonné moci, tu měla provádět jen nepřímo. Primárními rolemi Spojených národů v Kambodži (UNTAC) byly role mírotvorná (usmířování znesvářených stran), udržování míru a budování míru. Velký důraz byl pak kladen na odzbrojování znesvářených frakcí v zemi a především uspořádání prvních transparentních svobodných voleb. „*Včasně dokončení řady úkolů bylo základním předpokladem pro vykonávání následných povinností.*“ (vlastní překlad, Croissant 2008, s. 657). V roce 1992 UNTAC zahájila programy odzbrojování a demobilizace a zároveň připravila nový volební zákon. První svobodné volby se následně uskutečnily v květnu roku 1993, ve stejném období pak byla

přijata ústava Království Kambodža. V září tohoto roku, po oficiálním vyhlášení ústavy, bylo působení přechodné správy Spojených národů v Kambodži ukončeno.

Z dnešního pohledu je zřejmé, že snaha Organizace spojených národů (dále OSN) o demokratizaci Kambodže prostřednictvím UNTAC byla úspěšná přinejlepším jen zčásti. Jak bylo zmíněno, UNTAC nedisponovala faktickou výkonnou mocí a její úsilí se soustředilo zejména na záležitosti spojené s volbami. Z některých úhlů pohledu byla její činnost hodnocena jako naprostý neúspěch. Za hlavní problém je považován fakt, že OSN se v Kambodži soustředila na relativně krátkodobé cíle, zatímco „*stále zůstaly otevřené otázky dosažení dlouhodobě udržitelného vytváření míru a trvalé demokratizace*“ (vlastní překlad, Croissant 2008, s. 661).

Za jeden z nemnoha úspěchů UNTAC v Kambodži je považováno zmíněné zorganizování svobodných voleb, kdy volební účast byla celých 89,5 procenta. Volby poměrně překvapivě vyhrála royalistická strana FUNCINPEC, vedená princem Ranariddhem (syn Krále Sihanuka a bratr prince Sihamoniho), a až za ní skončila Buddhistická demokratická strana a překvapivě i silná Lidová strana Kambodže (dále CPP), vedená premiérem Hun Senem. Za částečný úspěch mise OSN bylo dále možné hodnotit zastavení násilí mezi znesvářenými politickými stranami a jejich odzbrojování. Toto úsilí UNTAC však nemělo dlouhého trvání především z důvodu bojkotu odzbrojování ze strany stále silných Rudých Khmerů a zcela vzalo za své po náhlém ukončení mise jednotek OSN v roce 1993.

Netřeba zdůrazňovat, že ve světle zmíněných skutečností týkajících se činnosti OSN (UNTAC) v zemi, je třeba považovat ji přinejmenším za rozporuplnou. Politicko-společenské poměry v Kambodži lze i dnes stěží považovat za liberálně demokratické

OSN sama hodnotí tuto misi jako neúspěšnou z několika podstatných důvodů. Zejména se jedná o fakt, že, jak bylo uvedeno, výkonnou moc měla vykonávat nepřímo. Z tohoto důvodu nebyla UNTAC schopná zajišťovat neutrální politické prostředí (Croissant 2008, s. 660) a přimět fakticky nejsilnější kambodžskou politickou stranu, CPP, respektovat výsledky voleb z roku 1993 (ve kterých byla poražena). Navzdory volebním výsledkům tak mezi nejsilnějšími politickými aktéry (CPP, FUNCINPEC, Rudí Khmerové) nadále panovaly tuhé politické boje. Straně CPP se nakonec podařilo nalézt dočasné východisko z této situace vytvořením koalice se stranou FUNCINPEC. Díky tomu CPP dostala pod svoji kontrolu ozbrojené síly země, získala parlamentní většinu a premiérské křeslo pro předsedu Hun Sena. Z toho se tak na příštích více než dvacet let

stal faktický vládce země. UNTAC byla z politického dění definitivně vyřazována. Další ranou demokratizačním snahám OSN v Kambodži pak byla eskalace násilí v rámci křehké koalice mezi CPP a FUNCINPEC. Premiér Hun Sen byl pod mezinárodním tlakem donucen znovu uspořádat spravedlivé volby, ale ve skutečnosti se od roku 1998 de facto vždy jednalo o volby zmanipulované ve prospěch CPP. Ta již od druhé poloviny 90. let vládla v Kambodži autoritativní silou, ovlivňující většinu aspektů veřejného života v zemi.

Obecně se má za to, že mise OSN, jež měla za cíl demokratizaci politického systému v Kambodži, byla uspěchaná a nepřipravená. Je zmiňován nízký počet personálu UNTAC (170 osob na celou zemi) a jejich neznalost místních poměrů, historie a tradic. Plánovaná mise Spojených národů byla příliš krátkodobá, s malými šancemi na udržení krátkého období skutečné demokracie v období prvních voleb v roce 1993. Je zřejmé, že úsilí UNTAC se soustředilo zejména na ně a myšlenka společného vládnutí roky zneprátelených politických stran se minula účinkem. CPP, FUNCINPEC a Rudí Khmerové brzy bojkotovali výsledky voleb, stejně jako snahy UNTAC o jejich odzbrojování, a na pozadí eskalace krvavých střetů CPP uzurpovala veškerou politickou a vojenskou moc v zemi. Je tedy evidentní, že k zamýšlené demokratizaci v zemi zatím ani po více než dvaceti letech od podepsání mírové smlouvy a příchodu OSN do země nedošlo. Na druhou stranu je třeba přiznat, že přestože vláda CPP a premiéra Hun Sena znamená odklon od demokracie a návrat k autoritativnímu režimu, jedná se paradoxně o nejstabilnější politické období v zemi za poslední desítky let.

Popsaný stav politických poměrů ve znamení neomezené vlády CPP a nepovedené demokratizace země přetrvával v podstatě v nezměněné podobě od voleb v roce 1998 až donedávna. Příslib změn k lepšímu přinesly volby v roce 2013, kdy Hun Senova CPP sice opět vyhrála, ale jen velmi těsně před nově vzniklými opozičními stranami (zejména „Národní záchranná strana Kambodže“ – CNRP). Premiér Hun Sen byl nucen po těsném vítězství začít jednat, provádět změny ve vládním kabinetu. Především ale musel začít plánovat změny ve prospěch obyvatel, které jsou zahrnuty ve Vládním rozvojovém programu pro roky 2014 až 2018. Výsledek voleb v roce 2013 znamenal v první řadě rok trvající politickou nestabilitu, způsobenou bojkotem výsledků voleb ze strany opoziční CNRP. Krize nakonec vyvrcholila 22. července 2014, kdy byla podepsána obsáhlá politická dohoda mezi CPP a CNRP o vzájemném vypořádání, spolupráci, politickém kompromisu a podílu na moci v zemi. Jednalo se o důležitý moment v novodobých dějinách Kambodže, protože od roku 1998 to bylo poprvé, kdy premiér Hun Sen a jeho

vládnoucí strana CPP reflektovali skutečné výsledky voleb a vpustili do vlády zástupce dalších stran dle demokratických principů. „*Nová dohoda o sdílení moci a politickém usmíření vydláždila cestu pro slibované politické reformy a implementaci národního rozvoje*“ (vlastní překlad, Chheang, 2015, s. 93). Tento politický průlom a usmíření mají v rámci nových reforem pozitivní vliv zejména na ekonomiku Kambodže, ale i další aspekty života země. Je zaznamenáván dlouhodobý ekonomický růst (7 až 7,4 procenta) a inflace byla snížena na 3,5 procenta, což Kambodžu aktuálně řadí do průměru svého regionu. Při zachování současného ekonomického růstu sedmi procent je očekáván pokles chudoby v zemi o jedno procento ročně. Příliv zahraničních investic se stále zaměřuje převážně na oděvní průmysl, pěstování rýže, stavební průmysl a turistický ruch (Chheang, 2015, s. 94).

Posun ve vývoji společensko-politické situace v Kambodži lze přisuzovat především nespokojenosti mladé generace (18 až 30 let), která se ve velkém počtu účastnila posledních voleb. Mladí lidé, kteří již bezprostředně neprožili hrůzy nedávné minulosti, začali projevovat vyšší očekávání od života ve své zemi než předcházející generace. Největší nespokojenost projevovali nad autoritářským způsobem řízení země, všudypřítomnou korupcí, chudobou, sociální nespravedlností či devastací životního prostředí. Poměrně významnou roli v jejich aktivismu sehrály zejména nové technologie jako internet či sociální média, která se v zemi poměrně rychle rozšířila a Hun Senova kontrola informací na ně zatím nestačí.

Události v Kambodži od roku 2013 se zatím překvapivě zdají být největším posunem směrem k demokracii v novodobé historii země. Patrné je to především během námi sledovaného období po podepsání Pařížské mírové dohody roku 1993, kdy se demokratizace nepodařilo dosáhnout misi OSN, ale nakonec až samotným občanům Kambodže.

1. 3. Občanská společnost v Kambodži

Za jeden z určujících faktorů pro formování občanské společnosti Kambodže je tradiční venkovské obyvatelstvo, které jak Kambodži, tak i v okolních zemích regionu (Vietnam, Laos) tvoří většinu populace. Život venkovských obyvatel v těchto zemích je díky částečně společné historii, i geografické blízkosti velmi podobný, spjatý s půdou, staletými tradicemi a buddhismem či menšinově animismem. Daleko méně je pak ovlivněn politickým děním, než je tomu u obyvatel velkých měst a je založen na tradičním principu

patron - klient (Dosch, 2012, s. 1071). Ten je Kambodžanům vlastní již po staletí. Jedná se o jakési sociální síť (nikoli ovšem v dnešním IT významu), tzv. „*khsae*“. Výrazem *khsae* se rozumí jakási „lana“ buď mezi jednotlivými rodinami z konkrétních oblastí, anebo ve vertikálním smyslu, kdy onen patron (král, ministr, vládní činitel) je hierarchicky výše nad klientem (občanem) a poskytuje mu ochranu, ekonomickou pomoc či morální podporu, za což většinou očekává podporu při svém znovuzvolení (Baaz, Lilja, 2014, s. 13). Také z tohoto pohledu je „roubování“ liberální demokracie západního typu na místní kambodžské poměry poměrně nesnadným úkolem a pro stávající politickou situaci v zemi se vžil již široce používaný pojem „*hybridní demokracie*.“ (Baaz, Lilja, 2014, s. 6).

Vzestup občanské společnosti v Kambodži byl zaznamenáván, stejně jako začátek pokusů o demokratizaci země, s příchodem OSN a ustavením UNTAC. Z čistě formálního hlediska je připisován vzestup občanské společnosti v Kambodži Článku 42 Ústavy, který umožňuje Khmerským občanům zakládat asociace a politické strany, dále pak rozrůstání místních neziskových organizací, které začaly vznikat díky přílivu financí z mezinárodní pomoci (Landau, 2008, s. 247). Přísun peněz od zahraničních donorů a následný vznik řady neziskových organizací lze obecně považovat za důležitý impuls k růstu kambodžské občanské společnosti v 90. letech min. století. „*Mnoho zahraničních neziskových organizací pomohlo založit organizace občanské společnosti v Kambodži a ty se později vrátily pod Khmerskou kontrolu. V polovině první dekády tohoto století pak bylo v Kambodži evidováno více než 400 domácích neziskových organizací*“ (vlastní překlad, Landau 2008, s. 247).

Občanskou společnost v Kambodži nelze posuzovat podle klasických měřítek a teorií platných u většiny západního světa, východní Evropy či Latinské Ameriky. Pro Kambodžany je typický nekonfliktní postoj, ať už ve vztahu k druhým v běžném životě, či právě ve vztahu k autoritám a vládnoucím elitám (Landau, 2008, s. 248). Toto je historicky zakořeněno v khmerské kultuře, ve které hrají hlavní roli již zmíněné vztahy patron - klient, dále důležitý a tradiční model „*mandaly*“¹, který klade důraz na oddanost *dobrému králi* („*devaraja*“) a řada neformálních sdružení, která se většinou organizují okolo buddhistických chrámů („*wat committees*“) (Dosch, 2012, s. 1071). „*Občanská společnost v Kambodži dnes může být vnímána v rámci kontextu Gramscioho teorie jako soupeření mezi domorodými politickými hodnotami a praxí na straně jedné a více současnými liberálně demokratickými praktikami západního typu na straně druhé.*“ (vlastní překlad,

¹ Součástí systému „*mandaly*“ se během období experimentů s komunismem ve 20. století stal i koncept „*kvazi-,racionálně-legálního marxistického státu*“ (Dosch, 2012, s. 1071).

Landau, 2008, s. 249). Co se pro současný vývoj občanské společnosti v Kambodži jeví jako typické, jsou rozpory mezi domorodým obyvatelstvem, vyznávajícím zmíněné tradiční hodnoty a vládou, dlouhodobě reprezentovanou Hun Senovou CPP. V zemi je historicky zakořeněna nedůvěra obyvatelstva ve vládnoucí elity, které zároveň dávají nepokrytě najevo svou nechuť a podezřívavost k občanské společnosti, přičemž jim na důvěře nepřidávají ani restriktce a omezování svobody projevu občanské aktivity či přímo nespokojenosti s ústřední vládou.

OSN, potažmo UNTAC, fungovala v roli jakéhosi prostředníka mezi vládou a obyvatelstvem Kambodže, přičemž v této roli obstála výrazně lépe, než coby zprostředkovatel demokracie, jak jsme uvedli výše. OSN zde působila mezi lety 1992 a 1993 a během tohoto období pomáhala zprostředkovávat základní humanitární pomoc obyvatelstvu a založila zde řadu neziskových organizací (dále NNO), působících v oblastech posilování lidských práv, vzdělání, budování sociální infrastruktury, udržitelnosti životního prostředí, genderové rovnosti, prevence zaměstnávání dětí a dalších, které později přešly do rukou místních občanů. Svým způsobem tak výrazně přispěla k rozvoji občanské společnosti v zemi (Dosch, 2012, s. 1072).

Otázka působení neziskových organizací v zemi je i tak zdrojem mnoha kontroverzí. Podle „Výboru pro spolupráci v Kambodži“ (dále CCC) je dnes v Kambodži registrováno okolo 3 500 neziskových organizací, z nichž však jen necelá polovina je aktivních. Po masovém nástupu působení NNO na začátku 90. let ve výše zmíněných i jiných oblastech nyní tyto organizace pokrývají zhruba 20 až 30 % potřeb populace (Domnasheva, 2013, [online]). Přesto Caroline McCausland, místopředsedkyně CCC poukazuje na řadu zásadních nedostatků v jejich fungování a argumentuje, že kambodžský neziskový sektor by měl fungovat daleko efektivněji a transparentněji. Za základní problém je považován všeobecný chaos a chybějící struktura v sektoru. Často zmiňován vlažný přístup vlády, která by za dění v něm měla být zodpovědná prostřednictvím svého „Výboru pro provinční spolupráci“ (ProCoCom) (Domnasheva, 2013, [online]). Stávajících neutěšených poměrů nezřídka organizace zneužívají ke skrytým komerčním aktivitám, kdy pod zástěrkou neziskových rozvojových projektů žádají o zahraniční granty a následně zneužívají peníze z nich získané. Z tohoto důvodu řada poskytovatelů grantů požaduje jako standardní součást grantové žádosti audit činnosti organizace, který si však mnoho malých NNO nemůže dovolit, a proto jsou často nuceny hospodařit s velmi malými rozpočty.

Definice neziskových organizací, jejímž autorem je Světová banka (The World Bank) zní: „*soukromé organizace, které provozují činnost ke zmírnění utrpení, prosazování zájmů chudých, ochraně životního prostředí, poskytování základních sociálních služeb nebo podpoře rozvoje komunity*“ (Bunthoeurn, 2011, s. 74). Asijská rozvojová banka (Asian Development Bank) pak definuje neziskovou organizaci jako: „*organizaci, která 1) není založena vládou a 2) není určena ke generování příjmu*“ (Bunthoeurn, 2011, s. 74). „Evropská“ strukturálně-operacionální definice NNO, je dobře známa a není potřeba ji zde citovat. V praxi pak lze za NNO či asociaci považovat za druh dobročinné instituce s konkrétními vizemi a cíli, které jsou v zájmu obecného blaha, a které nejsou spojeny s finančním příjmem. Kambodžské místní NNO a asociace jsou registrovány na Ministerstvu vnitra, přičemž musí uvádět statut, sídlo, zakladatele, organizační strukturu a podobně. Mezinárodní neziskové organizace pak od roku 1979 musí žádat o svou registraci na ministerstvu zahraničních věcí. Kromě běžných skutečností musí dokládat zejména program svých aktivit v zemi, místo jejich provádění, počet zahraničního a místního personálu, zdroj a výši financování či historii zakladatele (Bunthoeurn, 2011, s. 72). Pro Kambodžu jsou dále specifické tzv. komunitně založené organizace (příp. „lidové organizace“). Ty lze považovat za mnohem tradičnější, než oficiální NNO a často se jedná právě o neoficiální či polooficiální subjekty. Mají dlouhou historii zejména ve venkovských oblastech a jejich největším rozdílem oproti klasickým, registrovaným neziskovým organizacím je skutečnost, že primárně slouží svým vlastním členům (obyvatelům vesnice, členům komunity).

Vzhledem k popsané komplikovanosti stavu občanské společnosti v Kambodži i celkových politických poměrů v zemi stále nelze pohlížet na zdejší občanský sektor klasickou optikou západního světa, tedy jako na třetí sektor nezávislý na státu či ekonomice. „*Občanská společnost je zde státem tolerovaný a v některých omezených případech státem kooptovaný, volně organizovaný kolektivní aktér, který se dostává do dění kdykoliv a kdekoliv, když se vláda nemůže, nebo nechce angažovat.*“ (vlastní překlad, Dosch, 2012, s. 1072). K překonání zmíněných rozporů mezi zájmy vlády a občanskou společností většinového domorodého obyvatelstva přišla vláda Kambodže v čele s premiérem Hun Senem se „*Zákonem pro neziskové organizace a asociace.*“ (tzv. „LANGO“). Ten byl přijat ve své první podobě již v roce 1994, ale od té doby byl opakovaně upravován a novelizován (naposledy v roce 2011). Oproti svému původnímu účelu se však stal spíše bodem sváru mezi občanskou společností a vládou Kambodže. Hun

Sen předesílal, že zákon by měl tvořit pomyslný most mezi oběma aktéry (vládou a občanskou společností). Místo to je však zákonu vytýkáno ze strany obyvatelstva i řady mezinárodních NNO, že umožňuje vládě ještě více omezovat růst občanské společnosti a jejích členů a omezovat práva na asociální aktivity či svobodu projevu (Dosch, 2012, s. 1073).

Naději pro budoucnost občanské společnosti v Kambodži přináší výše zmíněný posun směrem k demokracii po volbách 2013 a následujících událostech, který OS v zemi jistě výrazným způsobem ovlivní.

1. 4. Propojení demokratizace a OS v Kambodži

Propojování a vzájemné ovlivňování procesu demokratizace a občanské společnosti v Kambodži po roce 1992 nás odkazuje především k aktivitám OSN (UNTAC) v zemi. Zatímco v případě snah o demokratizaci země Spojené národy de facto selhaly (viz výše) v případě kultivace občanské společnosti se jim dařilo o něco lépe. Po podpisu Pařížské mírové dohody, příchodu OSN a následných volbách se kambodžská občanská společnost (dále OS) začala mírně otevírat světu. UNTAC tak byla schopná přivést do země řadu zahraničních neziskových organizací (NNO) a donátorů, kteří facilitovali domácí neziskový sektor a pomáhali znovuvytvořit občanskou společnost, která zde po desetiletí v podstatě neexistovala, a to ani v disentu. Setkáváme se tak zde s odlišným případem, než u většiny zemí spadajících do třetí vlny demokratizace, kde autoritativní vláda byla konfrontována s opozicí či disentem, a tito se tak stali hybateli změn směrem k demokracii. V případě Kambodže vzešel impuls k demokratizaci ze strany mezinárodního společenství, kdy bylo rozhodnuto o misi OSN a jejich přechodné vládě v zemi. Přestože zavedení demokracie v zemi nedosáhly, přechodná autorita OSN, UNTAC, výrazně napomohly vzniku občanské společnosti. Díky ní, a potažmo i stále silnější opozici, se po volbách 2013 (dvacet let poté, co Spojené národy opustily Kambodžu) podařil zatím největší úspěch v demokratizačních snahách novodobé historie země.

2. METODOLOGIE

2. 1. Výzkumné otázky a cíle výzkumu

Tato diplomová práce se zabývá vývojem občanské společnosti v Kambodži od roku 1991 do roku 2015 na pozadí politického vývoje země, zejména pak procesu demokratizace. Přestože k demokratizaci začalo docházet až ke konci sledovaného období, otázka demokracie byla po celou dobu aktuální jak ze strany OSN, mezinárodního společenství, tak běžných občanů země.

Výzkumnými otázkami jsou:

- Jaká je struktura OS ve vztahu k míře demokracie v Kambodži od roku 1991?
- S jakými překážkami se musela vyrovnávat OS v Kambodži ve vztahu k demokratizaci společnosti od roku 1991?

Výzkum si klade za cíl zjistit, jaký vliv má úroveň demokracie v Kambodži na stav její občanské společnosti. Podstatné pro posuzování jejího stavu jsou její *struktura* a *překážky*, se kterými se musí potýkat, a to ve vztahu k úrovni demokracie. Práce se snaží být inovativní ve stanovením postupu výzkumu, protože tento nebyl dosud v odborných kruzích používán. Tím jsou například podmínky dané charakterem zaměření práce, kdy jsou kombinovány aspekty demokracie a občanské společnosti v dlouhodobém časovém horizontu, a to v podmínkách mimořádně nestandardních v porovnání se západním světem i okolními zeměmi.

2. 2. Výzkumný design

Za výzkumný design byla vybrána sekundární analýza dokumentů. V případě této práce byla vybrána především z důvodu složitosti přístupu k primárním datům. Primární data jsou nedostupná zejména z důvodu geografické vzdálenosti subjektu analýzy (občanská společnost v Kambodži). Zároveň existuje reálný předpoklad, že snáze dostupná jsou relevantní data z primární i sekundární literatury, než výzkum a shromažďování dat přímo na místě v Kambodži. Svou roli zde mimo jiné hraje také finanční stránka výzkumu a neznalost khmerštiny. Studium a analýzou relevantní literatury lze dosáhnout porozumění zkoumanému problému i bez vlastního sběru autentických dat, pokud tato literatura splňuje dostatečnou míru odborné kvality. S takto získanými daty lze následně pracovat stejně jako

s vlastními, autenticky nasbíranými daty.

Výhody sekundární analýzy dat jsou zejména:

- možnost analýzy delšího časového období (1991 – 2015),
- možnost analýzy na větší geografickou vzdálenost (jihovýchodní Asie – Kambodža),
- dokumenty jsou většinou vytvořené autoritami v oboru, a proto mají vysokou kvalitu a relevanci,
- menší finanční náročnost, než terénní průzkum prováděný formou rozhovoru či dotazníkového šetření,
- data nejsou zkreslena osobní výpovědí respondenta (Hendl, 2005, 132).

Metoda sekundární analýzy dat je dále v menší míře doplněna analýzou kvantitativních dat, která již byla vytvořena v rámci rozsáhlých výzkumů organizací jako Freedom House, Asian Barometer a USAID. Jejich výzkumy probíhaly až v průběhu posledních deseti až patnácti let, a tak slouží především jako doplněk k dokreslení situace v tomto období. Během těchto výzkumů byla operacionalizována a kvantifikována data typu „vnímání úrovně demokracie“, „úroveň osobních a politických svobod“, „vláda zákona“, „důvěryhodnost vlády“, „vnímání korupce ve vládních kruzích“ a další. Každá z institucí pak má vlastní škálu hodnocení operacionalizovaných kvantitativních dat. Pro dokreslení situace je v některých přehledech uvedeno i srovnání s jinými zeměmi v regionu či jinde na světě.

2. 3. Metoda sběru dat

Data získávám prostřednictvím studia vybraných dokumentů, kde nacházím informace a skutečnosti, které jsou relevantní pro mou analýzu. Většina výzkumných dat je dostupná jen v Angličtině, proto používám vlastního překladu a interpretace. Jak již bylo uvedeno, jedná se o neobtrusivní metodu výzkumu, využívající prameny, které nevznikly primárně pro účely výzkumu (Mioviský, 2009, s. 99). K získaným informacím přistupuji kriticky a zvažuji jejich relevanci vzhledem k cílům výzkumu (Mioviský, 2009, s. 102). Konkrétně studuji vybranou literaturu relevantní pro mé téma a sbírat informace pro analýzu. „*Zásadní podmínkou je maximální otevřenost výzkumníka k tvorbě zajímavých, nových i nekonvenčních závěrů, neboť texty (stejně jako jakýkoli jiný materiál) jsou považovány za objektivaci psyché tvůrce*“ (Mioviský, 2009, s. 100).

Především vycházím z následujících typů úředních dat, archivních dat, veřejných dokumentů a virtuálních dat:

- odborné knihy, komplexně pojednávající o tématu demokratizace, občanské společnosti či Kambodže (např. Juan Linz, Alfred Stepan – „Problems of Democratic Transition and Consolidation“, „Routledge Handbook of Southeast Asian Democratization“, Joel Brinkley – „Cambodia’s Course“ či Yukiko Yonekura – „The Emergence of Civil Society in Cambodia: Its Role in the Democratisation Process“),
- články z odborných periodik, zaměřených převážně na téma jihovýchodní Asie (např. „Southeast Asian Affairs“, „Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs“, „Asian Survey“, „Asian Politics & Policy“),
- odborné zprávy a analýzy renomovaných organizací a institucí, zaměřené na demokracii, občanskou společnost a lidská práva v Kambodži (USAID, Human Rights Watch, OSN, UNDP, Asian Barometer a další),
- další relevantní a přínosné informace z internetových stránek.

2. 4. Obsahová analýza

Během samotné analýzy přihlížím nejen obsahu, ale i ke kontextu s tématem práce. Některé druhy dokumentů se od sebe liší obsahem i formou, proto k nim přistupuji individuálně, a pečlivě provádím podrobné studium všech částí dokumentu. Vždy mám na zřeteli formulaci problému, cílů a výzkumných otázek a jejich relevanci a přínos pro můj výzkum. Dále provádím zpětnou reflexi a kontrolu za účelem zvyšování validity, kritiku pramenů a zejména interpretaci a analýzu dokumentů ve vztahu k výzkumným otázkám a formulovanému problému (Mioviský, 2009, s. 103).

Takto získaná data a informace, která vyhodnotím jako relevantní a přínosná, dále analyzuji s neustálým vědomím cílů a výzkumných otázek, porovnávám je a kladu do vzájemných souvislostí. To mi dopomáhá k vytvoření uceleného obrazu zkoumané problematiky a zodpovězení výzkumných otázek.

Pro analýzu zjištěných dat a zodpovídání výzkumných otázek je sledované období (1991 až současnost) rozděleno podle signifikantních časových mezníků, týkajících se demokratizace a občanské společnosti v Kambodži. Těmito mezníky jsou význačné

události jako například volby, politické krize, protesty, nebo výrazné změny k lepšímu či horšímu. Postupně vyšlo najevo, že tyto události v podstatě splývají s jednotlivými volebními obdobími. Každé parlamentní volby představují řadu nepokojů, politického násilí, to vše v zájmu volebního vítězství. To má samozřejmě dalekosáhlé dopady i na občanskou společnost a další budoucnost země.

Vytyčené mezníky

1991 – podpis Pařížské mírové smlouvy,

1993 – první svobodné parlamentní volby po desítkách let, přítomnost OSN (UNTAC),
v zemi

1998 – druhé parlamentní volby (začátek neomezené vlády strany CPP a premiéra Hun Sena),

2003 – třetí parlamentní volby,

2008 – čtvrté parlamentní volby,

2013 - páté parlamentní volby (po volbách uvolňování poměrů, největší příklon k demokracii od roku 1991).

Poté prostřednictvím analýzy sekundárních zdrojů charakterizují jak jednotlivé časové mezníky, tak relativně klidnější období mezi nimi. Charakteristiku provádím dle vytyčených kritérií, která jsou pro každé období vždy stejná, přičemž cílím na určené výzkumné otázky. Vždy během výzkumu tedy mám na zřeteli témata *struktury občanské společnosti, překážky, se kterými se musí vypořádávat a proces demokratizace*.

V rámci analýzy posuzuji úroveň občanských a politických práv, zejména pak svobodu projevu a svobodu sdružování, které jsou v Kambodži ve velkém pošlapávány ze strany vlády. Dále pak například úroveň demokracie, protikorupční opatření či vládu zákona. Tyto atributy jsou pro analýzu a vykreslení situace v zemi rovněž důležité, neboť nedodržování těchto základních práv a svobod má zásadní vliv na stav demokracie a občanské společnosti v zemi.

3. OBČANSKÁ SPOLEČNOST V KAMBODŽI NA POZADÍ DEMOKRATIZACE ZEMĚ

3. 1. Období po roce 1991 – po podpisu Pařížské mírové smlouvy

Toto období následovalo po ukončení řady krvavých konfliktů - nejznámější a nejzávažnější z nich, byla vláda Rudých Khmerů - a okupace země Vietnamskou armádou.

3. 1. 1. Politická situace a demokratizace

Pařížská mírová dohoda byla podepsána 23. října 1991 a byla považována za počátek nového, svobodného období Kambodže. Je třeba zmínit, že jejímu podpisu předcházela přeměna původní Lidové revoluční strany Kampučie (PRPK), coby pozůstatku období Rudých Khmerů na Lidovou stranu Kambodže (CPP). Předseda strany, Hun Sen, zůstal stejný. Tento fakt je důležitý pro politické dění v dalších minimálně pětadvaceti letech, kdy CPP hrála dominantní roli téměř ve všech aspektech života v zemi. Samotná mírová dohoda pak byla podepsána za účasti čtyř hlavních politických stran a zástupců osmnácti zemí a nese oficiální název „Dohoda o komplexním politickém urovnání konfliktu v Kambodži“ (Yonekura, 1999, 68). Strana CPP, která měla v zemi nadále vládnout až do plánovaného příchodu přechodné autority OSN, sice provedla několik menších reforem, co se však týče přístupu vlády k občanským a politickým právům, a zejména svobody tisku, zůstalo vše při starém. Během krátkého období po podepsání Pařížské mírové dohody se tak mnoho nezměnilo oproti praxi předchozích let, kdy například v roce 1990 bylo na 17 měsíců uvězněno sedm vládních úředníků za pokus o založení Liberální sociálnědemokratické strany (Yonekura, 1999, 68).

3. 1. 2. Občanská společnost a neziskový sektor

Do roku 1991 v Kambodži žádná občanská společnost v podstatě neexistovala, a to ať již se jedná o předcházející dlouhé roky konfliktů a teroru či klidnější období před nimi. Znaky občanské společnosti v zemi vykazovaly zejména tradiční instituce s mnohasetletou historií, jako například organizace „chrámového výboru“ („wat comittee“), „sítě patronů“ („patron networks“) či výše zmíněný vztah patron-klient. *Struktura* moderní občanské společnosti tedy zde v tomto období nebyla de facto žádná. V rámci několika polovičatých reforem po podpisu pařížské dohody byl alespoň umožněn vznik prvních organizací

občanského sektoru (dále OOS) v Kambodži a zejména pak prvních neziskových organizací (dále NNO). První domácí neziskovou organizací byl v roce 1990 založený Kambodžský institut pro rozvoj zdrojů, který však měl zahraniční zakladatele. První ryze kambodžskou NNO tak byla roku 1991 KHEMARA. Velmi důležitým pro další budoucnost země pak byl vznik Kambodžské asociace pro lidská práva rozvoj (ADHOC), která byl na rozdíl od obchodních unií, profesních sdružení, či environmentálních organizací zcela nezávislá (Yonekura, 1999, s. 69). Druhou významnou nově založenou organizací, zejména pro budoucí rozvoj neziskového sektoru, byl „Výbor pro spolupráci v Kambodži“ (CCC). Ten v roce 1990 založilo 25 neziskových organizací za účelem dosažení společných cílů a sdílení zkušeností napříč kambodžským neziskovým sektorem (Yonekura, 1999, s. 70). Výše zmíněné lze považovat za historický počátek moderní občanské společnosti, potažmo neziskového sektoru, v žádném případě se však nedá hovořit o jejich rozmachu. Organizace občanské společnosti v podstatě nebyly od samého počátku brány vládou vážně, zejména pokud se jedná o prosazování demokratických hodnot. „*OOS a různé formy spontánních veřejných protestů nebyly samy o sobě schopny přinutit vládu respektovat základní podmínky demokracie.*“ (vlastní překlad, Yonekura, 1999, s. 71).

Tabulka 1 Vznik prvních neziskových organizací v Kambodži

Rok	Typ organizace	Název organizace
1990	První NNO v Kambodži	Kambodžský institut pro rozvoj zdrojů
1990	Vznik zastřešující organizace kambodžských NNO	Výbor pro spolupráci v Kambodži (CCC)
1991	První zcela kambodžská NNO (bez zahraničního zřizovatele)	KHEMARA
1991	První NNO zabývající se obhajobou lidských práv	ADHOC

3. 1. 3. Občanská a politická práva

Občanská společnost byla v letech 1990 až 1991 v Kambodži čímsi novým, čím se v té době vládnoucí elity odmítaly seriózně zabývat. Stejně tak tomu bylo v případě občanských a politických práv, jako zejména svobody projevu, svobody tisku, svobody sdružování nebo boje s korupcí. Pro dočasné vládcy země po mírové dohodě 1991, a zároveň před příchodem OSN, toto byly spíše abstraktní pojmy, se kterými si nevěděli rady nebo se jimi nechtěli zabývat. Vůdci čtyř hlavních kambodžských politických stran byli především zaujati bojem o moc, přičemž každá z nich měla jiné zahraniční

podporovatele (OSN, USA, Sovětský Svaz/Rusko). Když se pak tedy ze strany občanské společnosti začaly objevovat první požadavky v podobě demonstrací za demokratičtější vládu či proti korupci, byly vládou tvrdě potírány. Konkrétně se v tomto období jedná například o:

- sledování a zastrašování zakládajících členů organizace ADHOC na začátku roku 1992 (Yonekura, 1999, s. 70),
- potlačení spontánních protestů proti vládní korupci na konci roku 1991,
- armádou realizované agresivní potlačení masivních protestů a demonstrací tisíců lidí proti zkorumpovaným vládním úředníkům, kteří rozprodávali pozemky státu. Organizace Amnesty International hovořila o jedenácti mrtvých a mnoha zraněných (Yonekura, 1999, s. 70),
- vraždy protestujících a kritiků vládní korupce na konci roku 1991 a na začátku roku 1992.

3. 1. 4. Shrnutí

Tabulka 2 Přehled událostí v Kambodži ve vztahu k demokratizaci v roce 1991

	Pozitiva	Negativa
Politická situace a demokratizace	Podpis Pařížské mírové dohody a z něj plynoucí příslib změn a příklonu směrem k demokracii.	Pouze přechodný stav v politické situaci, demokratizace ještě nemohla začít. Znesvářené politické strany, které nesmířil ani příchod OSN Perzekuce odpůrců stávající vlády CPP.
Občanská společnost	Počátek moderní občanské společnosti a neziskového sektoru. Zakládání prvních neziskových organizací.	Nezájem kambodžské vlády o dění v rámci občanské společnosti. Perzekuce a potírání činnosti řady NNO, zejména demokraticky zaměřených a k vládě kritických NNO. Chybějící struktura, legislativa a strategie rozvoje OS.
Občanská a politická práva	Snaha UNTAC o zajištění dodržování občanských a politických svobod.	Nerespektování UNTAC ze strany kambodžské vlády. Četné případy porušování lidských práv ze strany vlády.

3. 2. Příchod OSN do země, první novodobé svobodné volby 1993 a období po nich

V tomto období se jednalo o faktický začátek demokratizačních snah v zemi, jejichž hlavním bodem byly první svobodné volby. Období druhé poloviny 90. let se naopak neslo v duchu odklonu od demokracie a končilo státním převratem.

3. 2. 1. Politická situace a demokratizace

OSN v Kambodži

Spojené národy (OSN) přišly do země v únoru 1992 za účelem uspořádání prvních svobodných voleb po mnoha letech a zajištění přechodné vlády v zemi do doby jejich konání a ustavení nové vlády. Funkci prozatímní autority v zemi měla provádět „Přechodná autorita spojených národů v Kambodži“, UNTAC. S počátkem své činnosti v Kambodži se UNTAC snažila nastavit politické svobody a vládu práva podle vzoru liberální demokracie ve vyspělých zemích západního světa. Oficiální pověření UNTAC bylo „*dohlížet na implementaci Pařížské mírové dohody, uspořádání svobodných a spravedlivých voleb a zformování nové kambodžské vlády.*“ (vlastní překlad, Yonekura, 1999, s. 71). Sama OSN považuje za svůj největší úspěch působení v zemi zorganizování voleb, nicméně z mnoha důvodů (viz níže) je i toto zpochybňováno. Co se týče dohledu nad dodržováním Pařížské mírové smlouvy a formováním nové vlády, zde je její působení považováno spíše za selhání. Proč je tomu tak, je zřejmé ze dvou faktů. UNTAC se sice podařilo zorganizovat demokratické volby, ale selhala v zajištění civilní správy země a ve snaze o dosažení příměří mezi čtyřmi znesvářenými politickými stranami, spolu s odzbrojením a demobilizací jejich ozbrojených jednotek. UNTAC měla především pověření dohlížet nad pěti klíčovými ministerstvy (ministerstva zahraničí, národní obrany, financí, osobní bezpečnosti a informací), spíše než na výkon jejich činnosti. Nicméně i tuto kontrolní činnost nad ministerstvy jí bylo „Kambodžským státem“ (oficiální název země během přechodného období před volbami) zabráněno vykonávat (Yonekura, 1999, s. 73). UNTAC opakovaně podávala stížnosti Nejvyšší národní radě Kambodže, avšak bez odezvy. Vládnoucí strana CPP tak zatím kontrolovala nejdůležitější složky státu jako policii, armádu, média, či finance. Dále UNTAC nebyla schopna realizovat odzbrojení ozbrojených sil, tzn. především politických stran (CPP, FUNCINPEC, PDK). Ty disponovaly malými armádami a ve sledovaném přechodném období a v období okolo voleb docházelo k neustálým konfliktům mezi nimi. UNTAC neměla pravomoc vyšetřovat politické násilí, vládní úředníci a činitelé z CPP navíc disponovali *bezrestností*. Někteří

experti tak soudí, že byl od UNTAC velký risk organizovat volby za situace, kdy čtyři hlavní politické byly znepřáteleny a bojovaly spolu. Mise UNTAC v zemi podle nich byla plánována, na rozdíl od praxe v jiných zemích, jako „zajišťování míru mírovou cestou“. Bezpečnostní rada OSN však i po řadě nezdarů vytrvale odmítala přejít k důraznějšímu přístupu s donucovacími prostředky a vojenskou podporou za zády. Proti nekompetentnosti UNTAC pak protestovala v prosinci 1992 řada politických stran, neziskové organizace i princ Norodom Sihanouk (Yonekura, 1999, s. 74). Neúspěch a bezmoc UNTAC v zajišťování dodržování občanských a politických práv lze částečně připisovat i samotnému pojetí Pařížské mírové smlouvy, v rámci níž demokratizace a lidská práva byla jen jedněmi z řady témat. Zřejmě i proto jim nebyl věnován dostatek pozornosti. Snaha UNTAC tak selhávala na jejím pověření „jen dohlížet“, protože neměla například pravomoc k uskutečnění reformy soudnictví. Přesto se spojeným národům na poli lidských práv podařil alespoň částečný úspěch, když za jejich velkého přispění se Kambodža stala signatářem řady mezinárodních lidskoprávních smluv. Těmi jsou například „Mezinárodní pakt o občanských a politických právech“ (ICCPR), „Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech“, či „Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání“ (Yonekura, 1999, s. 75). Dále je třeba uznat úspěch UNTAC v případě prosazování lidských práv prostřednictvím neziskových organizací. Stála u vzniku přibližně dvaceti NNO, zaměřených na lidská práva. Těmi jsou například KHEMARA, ADHOC, LICADHO, Vigilance či Outreach. Mandát OSN v Kambodži skončil v září 1993 a činnost UNTAC tak zde skončila.

Volby 1993

Volby roku 1993 byly velkou nadějí pro kambodžský lid a mnoho si od nich slibovala i samotná OSN. Ta se o volby přijetím zákona o volbách ve velké míře zasloužila, nicméně zásluhy za jejich uskutečnění si připisovala ne zcela zaslouženě. Volby probíhaly v napjaté atmosféře, kdy volební místnosti a policejní stanice na mnoha místech Kambodže byly ostřelovány posledními přežívajícími ozbrojenci z řad Rudých Khmerů (Brinkley, 2011, s. 79). Výsledky voleb nakonec znamenaly prohru ambiciózního Hun Sena s jeho stranou CPP, když nečekaně vyhrála royalistická strana FUNCINPEC, vedená princem Ranariddhem. FUNCINPEC získala 58 ze 120 míst v parlamentu, zatímco CPP jen 51 míst. (Yonekura, 1999, s. 72). Další silná politická strana, „Strana demokratické Kampučie“ (PDK), složená z bývalých příslušníků Rudých Khmerů, byla z volebního boje

vyřazena kvůli politickému násilí a zavraždění. UNTAC předpokládala, že výsledky voleb budou respektovány a začne očekávaný proces *demokratizace*. Vzhledem k poměrnému volebnímu systému v zemi se Ranariddh nemohl stát automaticky premiérem a k sestavení vlády potřeboval jednat s Hun Senem. Ten však kategoricky odmítal přijmout výsledky voleb a žádal jejich opakování v provinciích, kde byl vítězem princ Ranariddh, a dokonce začal plánovat jejich autonomii od Kambodže. Poté, co v samozvaně autonomních oblastech začalo eskalovat násilí zejména proti úřadům OSN, bylo svoláno nově zvolené Národní shromáždění (Brinkley, 2011, s. 83). Zde byl znovuustaven Norodom Sihanouk jako král Kambodže, nakrátko odtržené provincie navráceny pod kambodžskou správu a následně došlo ke konsenzu mezi princem Rinariddhem a Hun Senem. Sihanouk konečně uplatnil svou královskou autoritu a věčně zneprátené Rinariddha, coby vítěze voleb ustanovil prvním premiérem země a Hun Sena druhým premiérem.

Popisované události v povolebním období prvních svobodných voleb v Kambodži po mnoha letech mají k ideálu *demokracie* daleko. Povolební krvavé boje o moc, bez respektu k volebním výsledkům, nemají z euroamerického pohledu obdoby tím spíše, že se mělo jednat o první skutečně demokratické volby po velmi dlouhé době. O to více překvapuje, že ze strany Spojených národů se jednalo o „jednoznačný úspěch“, jako by jejich jediným úkolem bylo volby uspořádat a od následujících událostí se distancovaly. To, co OSN, potažmo UNTAC, přinutilo jednat, byly až zmíněné bezprostřední útoky na jejich zastupitelstva v toho času autonomních oblastech.

Po finální dohodě mezi králem Sihanoukem, princem Rinariddhem a Hun Senem, coby druhým premiérem se Kambodža zdála být nově zrozenou demokracií západního typu. Přestože velmi chudá a postkonfliktními traumaty stále poznamenaná, OSN jí pomáhala překlenout nejhroší první roky poskytováním štědré finanční pomoci. Křehká koalice odvěkých nepřátel Rinariddha a Hun Sena prozatím držela pohromadě, oba si rozdělovali kompetence a mandát na ministerstva mezi své politické strany (Brinkley, 2011, s. 87). Země, potažmo vláda čelila řadě výzev, protože ohledně fungování běžného demokratického státu neměla žádné zkušenosti. OSN vynaložila miliardy dolarů na programy pomoci chudým, (zejména venkovským obyvatelům) zaměstnanost, obnovu školství, zdravotnictví, infrastrukturu a další oblasti. Ve stejné době, kdy se země začínala konsolidovat, objevil se závažný, avšak v místních poměrech nikoli neznámý problém – korupce. Korupce v zemi bujela již během uplynulých dekád plných neutěšené

společensko-politické situace, kdy chyběla jakákoliv legislativa na její potírání. Stejně tomu bylo na počátku devadesátých let, a přestože se UNTAC snažila tento problém řešit, chyběly jí k tomu potřebné kompetence. Korupce byla běžnou praxí jak u vrcholných vládních politiků, tak například ve zdravotnictví, školství a v podstatě většině oborů lidské činnosti v zemi.

Politická krize

V první polovině roku 1996 začala eskalovat nevraživost mezi princem Rinariddhem a Hun Senem a nestabilní koalice se rozpadla. Oba začali budovat své vlastní armády, správa země strádala a americký velvyslanec v Kambodži, Kenneth Quinn, varoval Washington, že země je opět na pokraji občanské války (Brinkley, 2011, s. 124). Zároveň upozorňoval na hrozící nebezpečí ze strany Hun Sena, který byl dobře známý svými diktátorskými tendencemi již z období před volbami v roce 1993. Ten k dosažení svých cílů neváhal použít téměř jakékoli prostředky, mimo jiné lživou propagandu v médiích, či jsou mu připisována občasná nevysvětlená úmrtí jeho politických odpůrců. Začátek roku 1997 pak byl ve znamení eskalace násilí mezi nepřátelými stranami FUNCINPEC a CPP. Některé části Phnom Penhu se staly v podstatě bitevními poli, kde docházelo ke střelbě v okolí zbarikádovaných ústředí obou stran (Brinkley, 2011, s. 125). O stávající situaci v zemi velvyslanec Quinn průběžně informoval Washington a řada amerických představitelů, jako Madeleine Albrightová či John Kerry apelovali na obě znesvářené strany, aby ukončily boje, avšak bez úspěchu. V polovině roku 1997 boje zachvátily v podstatě celé hlavní město a začaly ohrožovat i běžné obyvatelé. Po neúspěšném pokusu Madeleine Albrightové zprostředkovat dohodu mezi Hun Senem a Rinariddhem na phnophenském letišti byla raketou zasažena rezidence velvyslance Quinna a Albrightová raději opustila zemi (Brinkley, 2011, s. 126). 6. července 1997 se odehrála finální bitva, kdy Hun Sen přesunul všechny své jednotky do hlavního města, obsadil strategická místa FUNCINPECU a Rinariddha s jeho jednotkami vytlačil z Phnom Penhu. Americká ambasáda v tuto dobu přijímala kohokoli, kdo požádal o azyl, i členy FUNCINPECU. Další den boje v Phnom Penhu utichly a bylo zřejmé, že Hun Senovi se zdařil státní převrat. To mimo jiné znamenalo konec demokratizačních snah v zemi a promarněné 3 miliardy dolarů, které byly darem vynaloženy na pomoc chudým Kambodžanům (Brinkley, 2011, 130).

3. 2. 1. *Občanská společnost a neziskový sektor*

Co se týče občanské společnosti a její *struktury*, ta je reprezentována zejména neziskovým sektorem. Počet nestátních neziskových organizací stále roste, a to i navzdory neutěšené politické situaci. Přestože OSN, potažmo UNTAC v roce 1993 svou misi v Kambodži ukončily, jedním z úspěchů jejich činnosti bylo právě započetí či oživení místního neziskového sektoru. Záměrem bylo především zakládat místní NNO, které pak byly předány do plné správy místním obyvatelům (Domnasheva, 2013, [online]). Jsou jimi například Khemara, CWS, Padek a mnoho dalších. Kromě toho v zemi působí řada mezinárodních humanitárních neziskových organizací, namátkou Oxfam U. K, Maryknoll, IWDA, MCC Transport či CIDSE (Cooperation Committee for Cambodia, 2016). V období voleb vznikla řada organizací občanského sektoru, které byly spojeny zejména s obhajobou lidských práv a organizací voleb. Organizace jako LICADHO či ADHOC spolupracovaly se složkou UNTAC zaměřenou na lidská práva. Jejich pracovníci a dobrovolníci byli angažováni v monitoringu dodržování a porušování lidských práv během voleb a nahlašovali tyto případy SOC (Kambodžský stát) (Yonekura, 1999, s. 78). Nově vzniklé OOS se v tomto období zabývaly zejména podporou demokratických principů, především prostřednictvím vzdělávání. Aktivní členové kambodžské občanské společnosti, jako nestátní neziskové organizace, buddhističtí mniši, studenti či kambodžská inteligence dále měli možnost připomínkovat nově vznikající ústavu země.

Občanská společnost byla v období koalice Ranariddh - Hun Sen reprezentována zejména zmíněnými asociacemi zaměřenými na podporu demokratizace a osvětu v demokracii, dále pak převážně protivládními aktivisty, nejčastěji z řad studentů, novinářů či buddhistických mnichů. Neziskový sektor v zemi, coby podstatná součást občanské společnosti, byl charakterizován neustálým nárůstem počtu NNO, většinou zaměřených na humanitární činnost, podporu demokratizace a obhajobu lidských práv (Domnasheva, 2013, [online]). Za velký problém byla ovšem považována jeho roztržitost a chybějící struktura, efektivita a transparentnost neziskového sektoru. Běžným jevem tak bylo, že přestože počet NNO neustále narůstal, aktivních jich po určité době zůstávala zhruba jen necelá polovina, přestože všechny byly (a jsou) stále oficiálně registrovány (Domnasheva, 2013, [online]). Určitý řád se do chaotického stavu neziskového sektoru v zemi snažila vnést zastřešující organizace kambodžských NNO „Výbor pro spolupráci v Kambodži“ (CCC). Ta funguje již od roku 1991 a v rámci udržitelného rozvoje Kambodže má za úkol

„rozvoj spolupráce, profesionality, zodpovědnosti, řízení a rozvoje účinnosti organizací občanské společnosti, fungujících v rámci různých sektorů v Kambodži“ (vlastní překlad, CCC, 2016, [online]). Dále je zde třeba zmínit, že v roce 1994 se začalo připravovat přijetí „Zákona pro neziskové organizace a asociace“ (tzv. „LANGO“), který se v budoucích letech měla stát bodem sváru v již tak vypjatých vztazích mezi vládou a občanskou společností.

3. 2. 2. *Občanská a politická práva*

Občanská a politická práva, na které se v této části snažím zaměřovat, byla po celou dobu voleb a v povolebním období ve středu pozornosti. Přinejmenším tedy, co se reprezentantů kambodžské občanské společnosti a zahraničních pozorovatelů týče. Zde je třeba zmínit, že ačkoli kambodžská vláda se chovala tak, že na *lidských právech* jí záleží, ve skutečnosti tomu tak bylo jen částečně a to z důvodu dohledu OSN v zemi. Praxe byla taková, že například *právo na sdružování* bývalo porušováno zákazem vzniku nových OOS, často dokud nezasáhla UNTAC a vláda vznik nepovolila (Yonekura, 1999, s. 80). Podobně tomu bylo i v případě porušování *lidských práv* obecně, zejména pak *svobody projevu*. Přestože se UNTAC snažila o zajištění spravedlivých voleb, podařilo se jí to jen zčásti. Její úsilí do velké míry pokulhávalo. UNTAC neměla kompetence k zajištění stabilního a neutrálního prostředí pro konání voleb, stejně jako zajištění vlády práva (Yonekura, 1999, s. 80). „*Bezrestnost v porušování práv byla široce rozšířena, což bránilo OOS ve snaze nastavování klíčových demokratických podmínek.*“ (vlastní překlad, Yonekura, 1999, s. 81).

Lidská práva po odchodu OSN

V období po ustavení „koalice“ a odchodu spojených národů ze země začalo dodržování principů práv a svobod ještě více upadat. Nová vláda již nečelila tlaku ze stany OSN (UNTAC) ani mezinárodního společenství, a tak se principy ochrany lidských práv, svobody projevu či demokratické participace ocitly na mimo zájem vládnoucích činitelů. Začalo být evidentní, že oba premiéři, Ranariddh i Hun Sen byli zaujati především svými zájmy spojenými s vládou v Kambodži, a zároveň, navzdory oficiální koalici, i rivalitou mezi sebou samými (Yonekura, 1999, s. 81). V roce 1995 dokonce vláda žádala OSN o uzavření Centra OSN pro lidská práva v Phnom Penhu. Lidská práva tedy začínala být pošlapávána v ještě daleko větší míře, než během volebního období a přítomnosti UNTAC, a to i navzdory Článku 41 nové Ústavy, zaručující *svobodu projevu, publikování*

a sdružování. Kromě běžných každodenních ústrků v rámci kambodžské společnosti je třeba zmínit řadu zejména uvěznění šéfredaktora deníku Damnoeng Pil Proek, Nguon Nona, za publikování protivládních článků v roce 1994, uvěznění šesti mužů za rozdávání letáků kritizujících vládu v roce 1995 či nevyřešená vražda dvou novinářů, Nuon Chana and Sao Chan Dary v roce 1994. „*Navzdory kritice ze strany jak kambodžských a mezinárodních skupin pro obhajobu lidských práv, tak kambodžských a mezinárodních asociací novinářů, možnost zadržování novinářů zůstala zakotvena v novém tiskovém zákoně z roku 1995*“ (vlastní překlad, Yonekura 1999, s. 82). Tento zákon dále „*umožňuje vládě pozastavovat vydávání publikací, nebo dokonce zatýkat vydavatele publikací, které by mohly ohrozit národní bezpečnost, politickou stabilitu, nebo například v případě pomluv*“ (vlastní překlad, Landau, 2008, s. 248). Z uvedeného je zřejmé, že navzdory pozitivním očekáváním Spojených národů proces demokratizace víceméně uvízl na mrtvém bodě a úroveň či rozvinutost občanské společnosti je velmi nízká.

Konkrétními příklady porušování svobody projevu jsou například tyto:

- uvěznění Nguona Nona, redaktora deníku Damnoeng Pil Proek, kvůli protivládním článkům v červnu 1994,
- uvěznění šesti mužů za vypouštění letáků kritických k vládě na balóncích v srpnu 1995,
- v roce 1996 čelili tři redaktoři deníků kritických k vládě hrozbě odnětí svobody, jeden z nich, Thun Bun Ly, byl v květnu téhož roku zavražděn v Phnom Phenu (Yonekura, 1999, s. 82)

K velké míře bezpráví dále přispíval fakt, že vládnoucí politici a úředníci disponovali beztrestností, a to dle kambodžské legislativy zcela legálně. Beztrestnost politiků totiž byla součástí Článku 51 Zákona o státních úřednících z roku 1994, který vládní úředníky osvobozuje od trestu i v případě porušení lidských práv ze strany policie a jiných ozbrojených složek. Tuto situaci po odchodu spojených národů ze země dále umocňovala absence funkčního systému kontroly a rovnováhy moci, jak je běžné v západních demokraciích (Yonekura, 1999, s. 84).

3. 2. 3. Shrnutí

Tabulka 3 Občanská společnost a další společensko-politické události 1994 – 1997

Rok	Události v občanské společnosti	Společensko-politická situace
1994	Dva novináři zavražděni, Červenec – redaktor vládu kritizujícího deníku uvězněn Srpen – šest mužů uvězněno za rozdávání letáků kritických k vládě	Červenec – údajný převrat Chaklaponga a Sin Songa Říjen – ministr financí Sam Rainsy byl propuštěn
1995	Kambodžské NNO pokračují v aktivitách týkajících se lidských práv, míru, vládní korupce a práva na bydlení. Organizace za práva žen jsou aktivní na Ženské konferenci v Pekingu Červenec - přijetí přísného tiskového zákona	Květen – vyloučení Sama Rainsyho z pol. strany FUNCINPEC Červen – vyloučení Sama Rainsyho z Národního shromáždění Červenec – Ieng Mouly byl zvolen předsedou BLDP (Buddhist Liberal Democratic Party) a vyloučil z BLDP přívržence okolo Son Sanna Říjen – granátový útok proti Son Sannovým přívržencům Listopad – princ Norodom Sirivudh uvězněn a donucen k exilu Listopad – Sam Rainsy založil Khmérskou národní stranu (KNP)
1996	Trestní stíhání tří redaktorů k vládě kritického deníku Květen – vládu kritizující novinář zabit Prosinec – demonstrace odborů	Duben – Ranariddh žádal o rovnocennou vládu s CPP Říjen – zběhnutí Ienga Saryho od Rudých Khmérů
1997	Duben – petice neziskových organizací za mír po granátových útocích Červenec – skupina za lidská práva vyšetřuje mimosoudní zabití. Kritické deníky zastavily publikování informací o této kauze, ale po dvou týdnech znovu začaly Srpen – mírový pochod v Phnom Phenu	Leden – FUNCINPEC, přívrženci Son Sanna z BLDP a KNP založili národní spojenou frontu Březen – granátový útok na demonstraci Sama Rainsyho Červen – Pol pot ztrácí kontrolu nad zbytkem Strany demokratické Kampučie (PDK). Červenec – státní převrat svrženého prvního premiéra Ranariddha

Zdroj: vlastní překlad, Yonekura, 1999, s. 103

Tabulka 4 Přehled událostí v Kambodži ve vztahu k demokratizaci v letech 1992 až 1997

	Pozitiva	Negativa
Politická situace a demokratizace	<p>Příchod OSN do země (UNTAC)</p> <p>Příprava prvních svobodných voleb po mnoha letech konfliktů</p>	<p>Znesvářené politické strany, které nesmířil ani příchod OSN</p> <p>Neúspěch mise OSN (UNTAC)</p> <p>Nerespektování výsledků voleb Hun Senem a CPP, povolební politická krize</p> <p>Eskalace násilí mezi FUNCINPEC a CPP</p> <p>Hun Senův státní převrat</p>
Občanská společnost	<p>Podpora OS ze strany OSN (UNTAC)</p> <p>Podpora OS ze strany zahraničních donorů</p> <p>Činnost politických aktivistů (studenti, novináři, mniši)</p> <p>Rozvoj neziskového sektoru, zejména pod taktovkou zastřešující organizace CCC</p>	<p>Roztříštěnost neziskového sektoru a chybějící struktura a legislativa</p> <p>Izolovanost neziskového sektoru od vlády</p> <p>Potírání prodemokratických NNO a NNO kritických k vládě</p> <p>Nezájem vlády o dění v občanské společnosti, kromě tvrdého potírání jakékoli kritiky</p>
Občanská politická práva	<p>Snaha UNTAC o zajištění dodržování občanských a politických svobod</p>	<p>Nerespektování UNTAC ze strany kambodžské vlády</p> <p>Porušování svobody slova a svobody sdružování ze strany vlády</p> <p>Beztrestnost vládních úředníků</p> <p>Široce rozšířená korupce, zejména pak ve vysokých vládních kruzích</p> <p>Tiskový zákon z roku 1995, umožňující zatýkání novinářů a vydavatelů v případě kritiky vlády</p>

3. 3. Rok 1998 – druhé novodobé parlamentní volby a období po nich

Druhé parlamentní volby následovaly po Hun Senově státním převratu a za nestabilní společenskopolitické situace. Občanská společnost a lidská práva byly na okraji zájmu vládnoucích politiků.

3. 3. 1. Politická situace a demokratizace

Po dramatických událostech roku 1997 princ Ranariddh uprchl nakrátko do exilu a Hun Sen se neoficiálně stal de facto neomezeným vládcem země. Necelý rok na to, v roce 1998 následovaly parlamentní volby, o kterých by se vzhledem k okolnostem již jen stěží dalo říci, že byly svobodné. Hun Sen a jeho strana CPP nehodlali nic ponechat náhodě, a tak volbám předcházela masivní propagandistická kampaň ve prospěch CPP. Ta probíhala převážně prostřednictvím Hun Senem kontrolovanými médii, na venkově pak prostřednictvím náčelníků vesnic, kteří byli převážně Hun Senovými stoupenci. Hun Sen měl navíc pod kontrolou většinu vládních institucí, tedy i všechny náležitosti spojené s volbami. Voleb se přesto účastnilo více než 90 % Kambodžanů a výsledky dle očekávání ovládla CPP (41, 4 % hlasů). Další v pořadí, strana FUNCINPEC obdržela 32, 2 procent a třetí skončila Strana Sama Rainsyho (14, 4 %). Sam Rainsy byl v roce 1994 vyloučen ze strany FUNCINPEC a sesazen z pozice ministra z pozice ministra financí poté, co ostře kritizoval korupci ve vládních kruzích a vládní politiku v lesnictví. Následně Rainsy v roce 1995 založil „Khmerskou národní stranu“ (KNP, dnes Strana Sama Rainsyho) a jeho osoba se v budoucnu projevila jako zřejmě nejvýraznější prodemokratická postava v zemi. Volby 1998 byly prohlášeny za spravedlivé a svobodné navzdory všem zmíněným kontroverzím, které jim předcházely. Zahraniční pozorovatelé následně konstatovali, že *„hlasování ukázalo, že Hun Sen se naučil, jak dosáhnout zdání čistých voleb“* (vlastní překlad, Brinkley, 2011, s. 143). Během šestiměsíčního povolebního vyjednávání o koalici princ Ranariddh (FUNCINPEC) nejevil zájem o zformování opozice vůči Hun Senovi. Zdálo se, že ho spíše zajímá dostat se jakýmkoli způsobem k moci (a zdroji peněz), a to i za cenu podřízení Hun Senovi v rámci koalice. Po celou dobu vyjednávání tak Hun Senova strana „obdarovávala“ členy strany FUNCINPEC výhodnými vládními posty a penězi, výměnou za dominantní postavení ve vládě, premiérské křeslo a dohled nad klíčovými ministerstvy (Brinkley 2001, s. 145).

Postoj USA k politické situaci v zemi

Na danou společensko-politickou situaci začaly reagovat USA. Přestože stávající velvyslanec Ken Quinn byl uznáván pro svou práci, jeho vztahy s Hun Senem začaly být za nově panujících poměrů v zemi přítěží. V tomto období zároveň přijel do Washingtonu Sam Rainsy, coby Hun Senův odpůrce dlouhodobě podporován Spojenými státy, s apelem na odvolání Quinna. Po Rainsyho vřelém přijetí byl nakonec Ken Quinn odvolán a na jeho místo velvyslance v Kambodži dosazen zkušený diplomat Kent Wiedemann (Brinkley, 2011, s. 152). S jeho příchodem do Phnom Phenu se dle očekávání výrazně změnil přístup USA k jejich aktivitám v Kambodži v porovnání se vztahy, které vládly právě za Kena Quinna. Sám Wiedemann deklaroval, že Spojené státy jsou v zahraniční politice velmi vytiženy vztahy s „velkými hráči“, jako Čína či Severní Korea a v tak malé zemi se budou soustředit jen na tu nejnужnější diplomatickou činnost. Za hlavní náplň zahraniční politiky vůči Kambodži pak označil téma lidských práv a důraz na spolupráci se stěžejními organizacemi na tomto poli jako Amnesty International, Human Rights Watch a IRI (Brinkley, 2011, s. 153). Rovněž vztahy premiéra Hun Sena s velvyslancem Wiedmannem byly výrazně chladnější a formálnější, než za jeho předchůdce, stejně jako vztahy Kambodže s USA, potažmo většinou západního světa.

3. 3. 2. Občanská společnost a neziskový sektor

Na konci devadesátých let občanská společnost v Kambodži zažívala rozmach alespoň co do počtu neziskových organizací, jejichž počet stále rostl. Stále se ale jedná především jen o registrované, nikoli plně funkční organizace.

„Ačkoliv znovuoobnovení občanské společnosti bylo tolerované, když ne povolené vládou, ke konci roku 2000 vláda pokročila jen velmi málo, co se týče jiných aspektů politického vývoje“ (vlastní překlad, Downie, Kingsbury, 2001, s. 4). Podle Kao Kim Hourna, toho času ředitele Khmerského mezinárodního institutu pro vztahy, by měla být občanská společnost vnímána jako doplňková k činnosti státu a v rámci rozvoje země by OS a vláda měly být partnery. *„Měly by sdílet stejnou vizi budoucího rozvoje země, ale jejich přínos by měl být odlišný. Nestátní neziskové organizace například často upřednostňují občanský vzestupný přístup, spíše než sestupný přístup vlády“* (vlastní překlad, Downie, Kingsbury, 2001, s. 7).

Skutečné vnímání občanské společnosti ze strany vlády je velmi rozporuplné. Jak je zřejmé z politických událostí, vrcholní představitelé jsou neustále „zaměstnání“ bojem o moc v zemi, politickými boji mezi sebou a problémy běžných občanů se příliš

nezabývají. Za výjimku v tomto smyslu lze považovat Sama Rainsyho a jeho stranu, nicméně ten je v rámci povolebních bojů téměř vždy odsunut od přístupu k moci. Kambodžské vládě tak přichází vhod pojetí neziskových organizací, jedněch z hlavních reprezentantů občanské společnosti, jako vhodný nástroj pro řešení problémů běžných občanů a celkově sociální situaci v zemi. Toto je celkem běžný model spolupráce neziskového sektoru a státu v západním pojetí, nicméně problémem je, že v Kambodži k němu vrcholné představitele vede vcelku neskrývaný nezájem o vlastní občany. Závažnější *překážkou* pro rozvoj kambodžské OS je však skutečnost, že vládní představitelé, zejména pak celá strana CPP v čele s premiérem Hun Senem vnímají občanskou společnost jako hrozbu (Dosch, 2012, s. 1072). Vedle servisních a humanitárních organizací, operujících v Kambodži je totiž velká řada NNO zaměřena na vzdělávání a výchovu k demokracii, advokační činnosti, ochranu lidských práv a řada OOS přímo kritizuje vládu a vyzývá ji k změnám. Z těchto důvodů tedy vláda představitele občanské společnosti vidí jako nepřítel, a její kritici často končí ve vězení, či v horším případě mrtví. Občanská společnost v zemi je stále jen *tolerovanou sférou* do té míry, kdy nekoliduje se zájmy mocenských elit (Landau, 2008, s. 249).

V porovnání s předchozími volebními obdobími tedy v občanské společnosti po roce 1998 nedošlo k podstatným změnám. Neziskový sektor přesto s obtížemi pokračuje v růstu započatém a facilitovaném příchodem OSN v roce 1991. Přesto tzv. „neziskový boom“, který během 90. let začaly avizovat některé místní organizace, je třeba brát s rezervou (CCC, 2016, [online]). Zmíněný „růst“ neziskové sféry byl možný jen za předpokladu tichého souhlasu se státní politikou a výsledky dosavadních voleb nasvědčovaly, že tomu tak bude i v budoucích letech. V roce 2000 velvyslanec Nicholas Platt a zároveň prezident „Asia Society“ konstatoval, že na občanskou společnost v Kambodži lze pohlížet jako na: *„určitou stínovou vládu, jež poskytuje služby, které se pohybují od ochrany práv žen, přes kopání studní až po poskytování právní pomoci.“* (vlastní překlad, Dosch, 2012, s. 1072).

3. 3. 3. Občanská a politická práva

Jak již bylo naznačeno v přechodících odstavcích, ani situace ohledně principů ochrany lidských práv, svobody projevu, sdružování či demokratické participace se v aktuálním období oproti předcházejícím příliš nezměnila. I v letech následujících po volbách roku 1998 vláda pokračovala v perzekucích odpůrců svého režimu, ať již legálně (zejména na základě Zákona o tiskovém režimu) či násilným potíráním protestů a řadou neobjasněných

úmrtí příslušníků opozice a odpůrců režimu (Landau, 2008, s. 248). Mezi nejvýraznější politicky motivované zločiny v tomto období patří například:

- zabití nejméně dvou lidí vládními bezpečnostními silami a nejméně jedenáct známých zmizení lidí spojených s demonstracemi v Phnom Phenu v září roku 1998,
- v důsledku tvrdých zásahů vlády proti demonstracím v srpnu a září 1998 byl hlášeno dalších 24 zabití. Mnoho dalších zbitých, ušlapaných, či jinak zraněných lidí z řad protestujících mnichů, žen a studentů bylo hlášeno po střelbách vládních bezpečnostních sil (Human Rights Watch, 1998, [online]),
- v říjnu 1998 byla v provincii Kompong Som znásilněna devítiletá dívka vysoce postaveným úředníkem. Rodina dívky byla zastrašována rodinou pachatele, proto se případ nevyšetřoval (Human Rights Watch, 1998, [online]).

Vládní komisi pro lidská práva, vedené Hun Senovým poradcem Om Yentiengem, bylo v roce 1998 nařízeno vyšetřování porušování lidských práv a deliktů s nimi spojených. Nicméně se zdá, jakoby opět mělo jít Hun Senovu úlitbu směrem k západním pozorovatelům, zejména z řad organizací jako Human Rights Watch či Amnesty International. Ve skutečnosti totiž většina případů jako útoky na osoby, znásilnění, zastřelení, mučení, či zastrašování státními činiteli zůstaly nevyřešeny. Komise se tak zabývala jen velmi malým počtem z více než 130 případů zabití a zmizení osob v období voleb v roce 1998. (Human Rights Watch, 1998, [online]). Oběti nebo jejich rodiny byly často různými způsoby zastrašovány pachateli z řad státních činitelů, a to za podpory policie i ozbrojených složek. K ohlášení zločinu pak velmi často vůbec nedošlo, a když ano, případy byly velmi často označeny jako „vyřešené.“ Často dochází také k „vyplácení kompenzací“ poškozeným ze strany vládních činitelů, a to zejména v případech znásilnění. Ta pak často ani nebyla nahlášena (Human Rights Watch, 1998, [online]).

Zmíněná fakta jasně hovoří proti základním principům *demokracie* tak, jak jsou nám známy ze západního světa. To, co je v Kambodži takřka na denním pořádku a vyšetřováno jen naoko, či často s Hun Senovou arogancí zamlčováno, by v podmínkách evropské či americké demokracie bylo nemyslitelné. V porovnání s předchozím obdobím (do roku 1998) tedy na poli lidských a zejména politických práv nedošlo k žádným změnám. Občané Kambodže se mohli cítit relativně v bezpečí před perzekucemi, jen pokud se zabývali vlastními záležitostmi, a především se nezabývali otázkami politiky, vlády, či kritikou stávajícího politického zřízení. Pak byla jejich práva ve velkém pošlapávána.

3. 3. 4. Shrnutí

Tabulka 5 Přehled událostí v Kambodži ve vztahu k demokratizaci v letech 1998 až 2002

	Pozitiva	Negativa
Politická situace a demokratizace		Po volbách 1998 potvrzeno Hun Senovo autoritářství a odklon země od demokracie Ochladnutí vztahů s USA a dalšími západními mocnostmi
Občanská společnost	Vytrvalá snaha organizace CCC o rozvoj neziskového sektoru	Konstantní snaha vlády o potírání projevů občanské společnosti, zejména namířených proti ní samé Perzekuce všech politicky a prodemokraticky orientovaných NNO Nezisková sféra tolerována vládou jen do té míry, jak jí to přínosné (servisní NNO)
Občanská a politická práva		Vytrvalé porušování lidských práv, zejména svobody projevu a sdružování Řada případů násilí i politických vražd ze strany vládních činitelů Beztrestnost politiků Bující korupce na nejvyšších vládních místech

3. 4. Rok 2003 – třetí novodobé parlamentní volby a období po nich

V Kambodži vládl autoritářský režim a odklon od demokratizace byl zřejmý. Od nadcházejících voleb téměř nikdo neočekával, že by změnily stávající poměry. Hun Sen nerespektoval občanskou společnost a lidská práva.

3. 4. 1. Politická situace a demokratizace

Třetí parlamentní volby v novodobé historii Kambodže se konaly v roce 2003. Hlavní favorité byli stále stejní, tedy CPP, FUNCINPEC a Strana Sama Rainsyho. Volbám opět předcházelo několik nevyřešených úmrtí členů opozice CPP, stejně jako případy zavraždění a podobně (Human Rights Watch, 2003, s. 5). Volební účast byla o deset procent nižší než u těch předcházejících. Důvodem byla zřejmě nedůvěra voličů v možnost zásadní změny. Počtem hlasů dle očekávání zvítězil Hun Sen a jeho CPP, nicméně

nedosáhl na potřebnou dvoutřetinovou většinu k sestavení vlády. Vzhledem k faktu, že Hun Sen dle očekávání odmítal vytvořit koalici s kterýmkoliv ze svých dvou rivalů, vytvořili Ranariddh a Rainsy svou koalici, nazvanou „Aliance demokratů“. Ti stanovili Hun Senovi podmínku, že pokud splní několik konkrétních požadavků, nechají ho sestavit vládu. Ze zásadních bodů lze zmínit například ustavení nového, nestranického Národního volebního výboru, schválení nového volebního zákona za účelem svobodnějších a spravedlivějších voleb či přijetí protikorupčního zákona a ustavení nezávislé protikorupční komise (Brinkley 2011, s. 180). Z uvedených podmínek je zřejmé, že Rainsy a Ranariddh chtěli Hun Sena zbavit moci. Hun Sen nicméně odmítl podepsat a jednání uvízla na mrtvém bodě. Během této patové situace, která trvala řadu měsíců, Hun Sen nadále disponoval téměř neomezenou mocí, a to bez ohledu na volební výsledky a zákony. To se pro Kambodžu již stalo příznačným. Patovou situaci se nakonec podařilo vyřešit, když princ Ranariddh přistoupil na dohodu o koalici s Hun Senem, zatímco svého povolebního spojence Sama Rainsyho vyřadil ze hry. Sam Rainsy, coby nejdemokratičtější smýšlející z lídrů tří hlavních stran v zemi, se neustále bál o svůj život (Brinkley, 2011, s. 182). Z obavy před Hun Senem se tak Kambodži zdržoval jen poměrně krátce a často se přemísťoval zejména mezi Paříží, Washingtonem a Sydney. Přestože na dobro kambodžského lidu tedy myslel zřejmě nejvíce, jeho neustálá nepřítomnost v zemi jej nakonec pravděpodobně stála spoluúčast na moci v Kambodži. Později vyšlo najevo, že již tradiční povolební spojení v koalici s Hun Senem a CPP bylo pro Ranariddha ekonomicky velmi výhodné. Díky dohodě totiž mohl ze 40 % participovat na výnosech z odlesnění velkých částí země a jejich následném komerčním rozvoji, těžbě nerostného bohatství dalším drancování přírodního bohatství (Brinkley, 2011, s. 182). Poté, co byla oficiálně jmenována nová vláda v opětovném složení CPP-FUNCINPEC, komentovala americká ambasáda povolební události ve zprávě výmluvně nazvané „Velká korupce“. Zde byly například zveřejněny výsledky výzkumu, které ukazují, že v uplynulém volebním období kambodžská vláda každý rok zpronevěřila okolo 500 milionů amerických dolarů. To byla téměř polovina ročního státního rozpočtu země, přičemž druhou tvořily dotace pro neziskové organizace.

Po finální dohodě došlo k ukončení povolební krize. Na přelomu let 2004 a 2005 se politická situace začala po dlouhé době stabilizovat a připomínala krátké klidné období koalice Ranariddh – Hun Sen po volbách 1993 (Weggel, 2006, s. 156). V říjnu roku 2004 pak odstoupil stávající král Norodom Sihanouk a nastoupil jeho syn Norodom Sihamoni. V

říjnu 2004 byl novou vládou přijat návrh na zákon o ustavení soudního tribunálu pro souzení zločinů členů Rudých Khmerů. Ustavení tribunálu bylo do velké míry výsledkem tlaku ze strany OSN. Nicméně ještě v roce 2005 se vládě dařilo faktické zahájení jeho činnosti odkládat, a to zjevně z důvodu aktivního působení řady podezřelých osob ve významných funkcích (Weggel, 2006, s. 157).

V roce 2006 byly opoziční strany FUNCINPEC a Strana Sama Rainsyho v podstatě přinuceny k podpoře návrhu o snížení potřebného množství volebních hlasů z dvou třetin na prostou většinu, potřebnou k sestavení vlády (Hughes, 2009, s. 208). Hun Sen použil svého nátlaku na své dva nejsilnější protivníky, a změnou volebního systému z poměrného na většinový si v podstatě otevřel dveře k vítězství v dalších volbách.

3. 4. 2. Občanská společnost a neziskový sektor

Po volbách 2003 se občanská společnost v Kambodži stále ocitala mimo zájem politiků a vládních představitelů, kteří byli až příliš zaměstnání bojem o moc. Společensko-politická situace v zemi stále nepřála podmínkám příznivým pro rozvoj OS ani politické podmínky jejímu rozkvětu nepřály. Občanská společnost nicméně fungovala a za její jádro lze považovat zejména organizace zainteresované v obhajobě a monitorování dodržování lidských práv jako LICADHO, ADHOC (Kambodžská asociace pro lidská práva rozvoj). Další důležitou organizací je zastřešující organizace pro kambodžský neziskový sektor, Výbor pro spolupráci v Kambodži (CCC).

Právě CCC v roce 2004 zahájila projekt „NGO - GPP“, zaměřený na profesionalizaci neziskových organizací. Jedná se v podstatě o akreditační proces, v rámci nějž musí neziskové organizace vyhovět požadavkům na profesionalizaci, spolehlivost a transparentnost. Toho se dosahuje prostřednictvím implementace moderních nástrojů, známých ze západních NNO, jako finanční audit, systémy finančního managementu, hodnocení výkonu a efektivity či supervize. Zvýšením profesionalizace a přiblížením západnímu modelu fungování, se neziskové organizace měly stát zároveň důvěryhodnějšími a atraktivnějšími pro zahraniční donory. Během první fáze projektu v roce 2004 vznikl základní soubor standardů a etických principů, jejichž účelem bylo vytvořit strukturu NNO s jasně vymezeným posláním, statutem a zajištěním vnitřní organizace (Norman, 2014, s. 250).

V rámci neziskového sektoru, který tvoří velkou část občanské společnosti v zemi, tedy jistá struktura existovala. Občanská společnost byla nadále ve velkém dotována

zahraničními donory a OSN, nicméně velká část financí byla zprostředkována kambodžskou vládou a zde hrále velkou roli korupce. (Bunthoeurn, 2011, s. 60). V období mezi roky 2004 až 2008 byly aktivní mimo jiné organizace Cambodia Communication Institute, Cambodia Development Resource Institute, Cambodian Institute for Cooperation and Peace, Cambodian Institute of Human Rights, Foreign Correspondents' Club of Cambodia, Khmer Institute of Democracy, Konrad Adenauer Foundation, NGO Forum, či Open Forum. Ty v tomto období zorganizovaly řadu přednášek, seminářů a panelových diskusí, v rámci kterých probíhaly diskuse, reflektovaly názory a zkušenosti za účelem posilování občanské společnosti a „jsou příkladem politického vývoje v akci“ (vlastní překlad, Downie, Kingsbury, 2001, s. 13).

Počet nestátních neziskových organizací (NNO) se stále průběžně zvyšuje, a to ať již jen formálně registrovaných, tak především prokazatelně aktivních. Počet aktivních mezinárodních NNO byl v letech 2003 až 2007 94 v roce 2003, 138 v roce 2006. V případě lokálních NNO to bylo 26 aktivních NNO v roce 2003, 33 v roce 2006.

Tabulka 6 Počet nestátních neziskových organizací v Kambodži v letech 2003 až 2007 a jejich výnosy

	2003		2004		2005		2006		2007	
	Počet	Výnos [tis. \$]	Počet	Výnos [tis. \$]	Počet	Výnos [tis. \$]	Počet	Výnos [tis. \$]	Počet	Výnos [tis. \$]
Mezinár. NNO	94	47 456	110	67 690	123	71 412	138	79 449	170	93 065
Lokální NNO	26	3 156	30	3 808	25	4 835	33	7 378	38	8 818
Celkem NNO	140	50 612	140	71 498	148	76 247	171	86 827	208	101 883

Zdroj: NGO Own Fund [online]

3. 4. 3. Občanská a politická práva

Dle zpráv organizace Human Rights Watch s v období voleb 2003 a po nich takřka nic nezměnilo zejména v případech porušování svobody projevu a názoru, práva na informace či svobody sdružování a svobody pohybu. Hlavním nebezpečím pro Kambodžany se ukázal být jakýkoliv projev sympatií komukoliv, kdo stojí v opozici vůči neomezeně vládnoucí straně CPP. Být tedy i v sebemenší míře politicky aktivní se pro občany Kambodže začalo stávat značně rizikové, v horším případě hraničilo s ohrožením života. Největším problémem při nedodržování lidských a politických práv byla beztrestnost osob zodpovědných za jejich porušování. Beztrestnost se v převážné většině

týkala členů CPP, přestože některé kontroverzní případy se týkaly i členů opozičních stran FUNCINPEC a SRP. „*Skutečnost, že řada venkovských obyvatel Kambodže nyní považuje vyhrožování nebo obtěžování těch, kteří podporují jiné politické strany než CPP za děsivé, nicméně ‚normální‘, by měla být považována za značně znepokojivou*“ (vlastní překlad, Human Rights Watch, 2003, [online]). Vzhledem k tomu, že obecní policie, náčelníci místních komun a místní ozbrojené složky byly většinou loajální a pod vlivem CPP, porušování práv občanů byla jen velmi zřídka trestána. Většina běžných občanů se s danou situací smířila a na nahlašování těchto případů například na Provinční volební komisi rezignovala. Běžnými praktikami mocenských elit a jejich podřízených při porušování práv občanů jsou stejně jako předchozích sledovaných obdobích například násilné potlačování masových akcí jako demonstrace, které se nezřídka neobejdou bez obětí na životech či již „obligátní“ nevyřešená úmrtí členů opozice. Nejčastějším jevem je všemožná šikana lidí, kteří by jen projevíli náklonnost ke straně, která je v opozici k CPP (výslechy na policii, trestní stíhání, problémy v běžném životě, zaměstnání či škole) (Human Rights Watch, 2003, [online]).

Zvláštní zástupce pro lidská práva v Kambodži, Yash Ghai, ve zprávě z roku 2008 tvrdí, že i přes počáteční přítomnost OSN a patnáct let rozvojové pomoci systém spravedlnosti v Kambodži selhává. Zejména ho pak znepokojují faktory jako beztrestnost státních představitelů, protěžování ekonomických zájmů a bohatých a mocných a stíhání politických oponentů a kritiků vlády. Zahraniční pozorovatelé se rovněž shodují, že navzdory reformám legislativy a soudnictví soudy stále nedisponují potřebnou nezávislostí na politickém vlivu a moci (Ghai, 2008, s. 7). Nezávislost práva měla být zajišťována „Zákonem o právnických profesích“ („Law on the Bar“), který by měl regulovat činnost právnických profesí, jejich kvalifikaci a zabraňovat vzniku „monopolu na právo“. „Asociace těchto profesí Kambodže“ (dále BAKC), která především měla na dodržování zákona dohlížet, se nicméně zejména mezi roky 2004 a 2006, ale i později potýkala se silným tlakem ze strany vlády. Právě kvůli jejímu tlaku a zájmům strany CPP na její činnost bylo působení BAKC jen stěží možno považovat za nezávislé. Na tento stav právního prostředí mimo jiné doplácely neziskové organizace, které jinak svou prací kvalitně suplovaly povinnosti státu, zejména ve venkovských oblastech. Právníci neziskových organizací, kteří stáli na straně chudého venkovského obyvatelstva, tak byli nuceni vyrovnávat se s překážkami za strany státem ovlivněné BAKC. Ta se je neustále snažila zbavit jejich role obhájce chudých proti v podstatě autoritářskému státu (Ghai,

2008, s. 11).

„Nerespektování stávajících ústavních záruk a lidských práv zároveň omezuje činnost organizací občanské společnosti, angažujících se v oblasti základních práv a svobod, které garantují všem lidem rovná ekonomická, sociální a politická práva.“ (vlastní překlad, Ghai, 2008, s. 15). Zde jsou některé příklady porušování občanských a politických práv, zejména z roku 2007:

- zákaz pořádání veřejných setkání Kambodžského centra pro lidská práva a spřízněné organizace Hlas demokracie ve vesnici Kong Yu v září a listopadu 2007. Neziskové organizace v provincii Rattanakiri byly dále vyzývány žádat o povolení k pořádání jakýchkoli veřejných akcí, což nemá žádné právní opodstatnění (Ghai, 2008, s. 12),
- agresivní zákrok policie a ozbrojených složek na setkání představitelů Kanceláře vysokého komisaře pro lidská práva (OHCHR) a vesničany v Kong Yu 3. prosince 2007,
- na základě nepotvrzených obvinění a nedostatečných důkazů potvrdil odvolací soud v dubnu 2007 odsouzení Borna Samnanga za zabití předsedy nezávislé odborové organizace Chey Vichey v roce 2004. Prokurátor prohlásil policejní vyšetřování za zmanipulované a požadoval vypátrání skutečného viníka (Ghai, 2008, s. 12),
- zastřelení jiného odborového vůdce, Hy Vutha, neznámým pachatelem v únoru 2007. Policejní vyšetřování bylo zastaveno (Ghai, 2008, s. 13).

3. 4. 4. Shrnutí

Mezi roky 2000 až 2010 začaly být významnými mezinárodními agenturami prováděny první seriózní výzkumy zaměřené na demokracii, občanskou společnost, lidská práva a podobně. Jejich součástí se postupně začala stávat právě i Kambodža.

Asian Barometer

Program Asian Barometer byl zahájen v roce 2000 za podpory Programu pro podporu akademické kvality na vysokých školách tchajwanského ministerstva školství. V roce 2006 byl na Národní tchajwanské univerzitě ustaven program pro východoasijská studia a roku 2012 pak Centrum pro východoasijská demokratická studia.

V rámci programu Asian Barometer je věnována pozornost výzkumu politických věd a především výzkumu napříč zeměmi, zaměřenému na výzkum demokratizace ve východní

Asii. Program je veden východoasijskými vědci a vedle vydávání tematicky zaměřených odborných knih a článků v odborných časopisech se věnuje poskytování empirických dat pro výzkumné pracovníky oborů společenských věd (Asian Barometer, 2016, [online]).

V rámci projektu proběhly zatím čtyři etapy, přičemž Kambodža je jeho součástí od druhé etapy (období let 2005 až 2008). Provádí se zde výzkum veřejného mínění vybraného vzorku občanů v zúčastněných zemích na témata spojená s demokracií a demokratizací. Pro výzkum byla vyvinuta metodologie, v rámci níž je vybírán vzorek dotazované populace, ve kterém je zohledněn věk a vzdělání dotazovaných. Náhodné vzorkování dává šanci každému občanu země, že může být vybrán jako respondent. Vzorky jsou pak stratifikovány, aby bylo zajištěno odpovídající pokrytí populace například ve venkovských oblastech, či menšinových skupin obyvatel. Data jsou získávána především prostřednictvím dotazníkového šetření, dále osobními rozhovory terénních pracovníků s respondenty. Nasbíraná data jsou operacionalizována a kategorizována, přičemž je vypočítávána odchylka měření. Výsledkem je procentuální podíl respondentů, kteří se vyjadřují pozitivně pro danou dimenzi (Asian Barometer, 2016, [online]).

Tabulka 7 Asian Barometer výsledky druhé etapy

Země	Spokojenost s fungováním demokracie	Preference pro demokracii	Odmítání autoritářství	Důvěra ve vládní úředníky	Rozšíření korupce ve vládě
Japonsko	45%	62%	72%	37%	41%
Thajsko	80%	73%	55%	68%	25%
Kambodža	77%	52%	38%	59%	51%
Malajsie	73%	75%	52%	71%	40%
Vietnam	85%	72%	52%	88%	14%

Zdroj: Asian Barometer, 2016, [online]

Tabulka 8 Hodnocení Kambodže organizací Freedom House „Countries on Crossroads“ za roky 2004 a 2006

Rok	Zodpovědnost a hlas veřejnosti	Občanské svobody	Vláda zákona	Protikorupční opatření
2004	3, 04	3, 21	2, 04	2, 11
2006	3, 28	3, 33	2, 22	2, 46

Zdroj: Freedom House, 2016, [online]

Freedom House

Freedom House je nezávislá kontrolní organizace, která se svou činností snaží přispívat k rozšiřování svobody a demokracie po celém světě. Do činnosti organizace

mimo jiné spadá zasazování se za šíření demokracie a proti diktaturám po celém světě či podpora organizací a aktivistů v boji proti bezpráví v nesvobodných zemích. (Freedom House, 2016, [online]). Organizace Freedom House (dále FH) vznikla v USA a ve svém úsilí spolupracuje s podobně smýšlejícími vládami zemí celého světa.

Vedle zmíněných činností od roku 2004 FH provozuje projekt „Countries on the Crossroads“. Ten je tvořen každoročními výročními zprávami pro každou členskou zemi projektu, které vytvářejí renomovaní odborníci na témata demokracie, lidských práv, korupce a podobně. V rámci každé výroční zprávy jsou experty hodnoceny úrovně dimenzí jako „zodpovědnost a hlas veřejnosti“, „občanské svobody“, „vláda zákona“ a „protikorupční opatření.“ Škála hodnocení jednotlivých dimenzí je na stupnici 0 až 7, kdy nula je nejhorší a sedm nejlepší (Freedom House, 2016, [online]).

Tabulka 9 Přehled událostí v Kambodži ve vztahu k demokratizaci v letech 2003 až 2007

	Pozitiva	Negativa
Politická situace a demokratizace	Krátké období politické stability po koaliční dohodě	Utuzování autoritářského režimu Hun Sena Politické intriky Hun Sen-Ranariddh a vyšachování Sama Rainsyho z povolebních vyjednávání Ohrožování demokratické opozice (Sam Rainsy) Hun Senovo „prosazení“ většinového volebního systému, místo poměrného Další odklon od demokracie
Občanská společnost	Spuštění projektu NGO-GPP organizací CCC (profesionalizace NNO)	Konstatní snaha vlády o potírání projevů občanské společnosti, zejména namířených proti ní samé Perzekuce všech politicky a prodemokraticky orientovaných NNO Nezisková sféra tolerována vládou jen do té míry, jak jí to přínosné (servisní NNO) Korupce na nejvyšších vládních místech při zprostředkování zahraniční pomoci
Občanská a politická práva		Přetrvávající porušování lidských práv, zejména svobody projevu a sdružování Násilí a politické vraždy ze strany vládních činitelů Beztrestnost politiků Korupce na nejvyšších vládních místech „Zákon o právnických profesích“ má zajišťovat vládu práva, ale „Asociace právnických profesí Kambodže“ (BAKC) není nezávislá na vládě

3. 5. Rok 2008 – čtvrté novodobé parlamentní volby a období po nich

Tuhý autoritářský režim v zemi trval, Hun Sen zvyhodňoval svou pozici změnou volebního systému. Občanská společnost v nepříznivých podmínkách přežívala v rámci možností.

3. 5. 1. Politická situace a demokratizace

Volby v roce 2008 jen potvrdily suverenitu a neotřesitelnost pozice Hun Sena a jeho Lidové strany Kambodže (CPP), která oproti minulým volbám ještě zesílila. Většina místních autorit v jednotlivých provinciích byla pod kontrolou CPP a zdejší vůdci byli Hun Senovi zcela oddáni. Hun Sen zvítězil, i díky změně volebního paradigmatu v roce 2006, s velkou převahou (58 % hlasů a 90 ze 123 míst v Národním shromáždění). Vyhnul se tak tradičnímu zdoluhavému vyjednávání o koalici a vládě. Hun Senovu převahu nad ostatními politickými konkurenty dostatečně vykresluje skutečnost, že po volbách 2008 pod jeho stranu CPP spadá jak předsednictví v Národním shromáždění a všech jeho devíti komisích, tak všechna ministerstva v zemi (Hughes, 2010, s. 207). Premiéru Hun Senovi v letech předcházejících volbám podařilo vytvořit silnou kontrolu nad místní samosprávou a vytvořit tak monopol na celou státní správu. To se potvrdilo při volbách pro komunální náčelníky a rady v letech 2002 a 2007, které až na pár výjimek CPP ovládla. Tento stav „rozložení“ sil a politického uspořádání již jen stěží připomíná demokracii či snahu o demokratickou konsolidaci a Hun Senovi a CPP v roce 2008 přinesl kýžené absolutní vítězství v parlamentních volbách. *„Pozorovatelé voleb v tomto roce konstatovali, že přestože volby 2008 byly svobodnější a lépe zorganizované, než volby předcházející, otevřená politická kampaň ve prospěch výkonných členů CPP, ozbrojených sil a místních autorit přesto významně vzrostla.“* (vlastní překlad, Hughes, 2010, s. 208). V souvislosti s volbami 2008 je třeba dále zmínit probíhající procesy dekoncentrace a decentralizace územní samosprávy. V rámci nich komunální radní, kteří byli spjati s danou provincií či krajem, odkud pocházeli, byli nahrazováni radními, kteří sice neměli k danému kraji vztah, ale byli politicky loajální CPP. Hun Sen si takto připravoval cestu ke snadnějšímu vítězství v dalších komunálních volbách a potažmo další posílení své moci.

Dá se tedy říci, že s každými dalšími volbami v Kambodži od roku 1991 docházelo k odklonu od demokracie a procesu *demokratizace*, coby procesu přechodu od autoritářství k demokracii, se v dosud sledovaných obdobích nedalo mluvit vůbec. Spíše je evidentní, že docházelo k opačnému trendu, kdy navzdory instituci parlamentu, parlamentních voleb či

Národního shromáždění, premiér Hun Sen disponoval takřka neomezenou mocí. Otázka férovosti voleb je diskutabilní, nicméně „opatření“, kterými si Hun Sen zajišťoval vítězství ve volbách, jsou dobře známa. Co je třeba přiznat je fakt, že současně s tím, jak Hun Sen neustále posiloval svůj mocenský monopol nad Kambodžou, se snižovala míra nepokojů a násilí zejména v předvolebním období a krátce po volbách. I toto je nicméně diskutabilní, protože přestože mluvíme o snížení úrovně násilí, k nevyřešeným úmrtím členů opozice a věznění odpůrců CPP stále docházelo.

3. 5. 2. Občanská společnost a neziskový sektor

Pod Hun Senovou vládou zůstávala občanská společnost nadále rozpolcená. Na jednu stranu byla umožněna relativně svobodná existence servisních neziskových organizací, které navíc suplovaly některé povinnosti státu, na straně druhé byly tvrdě potírány jakékoliv projevy občanské společnosti proti vládě.

Po volbách 2008 probíhala další konsolidace neziskového sektoru v rámci programu NGO - GPP, což víceméně korespondovalo s mírným ekonomickým růstem z let 2004 až 2008. NGO - GPP se svým akreditačním procesem začínalo mít pozitivní vliv na celou neziskovou sféru v zemi. Neziskové organizace za účelem získání akreditace ztelně zvyšovaly míru své profesionalizace, zaměstnávaly zahraniční odborníky a implementovaly postupy známé ze zahraničí, jako například systémy finančního řízení, výroční finanční audity, či hodnocení výkonu a efektivity (Norman, 2014, s. 250). Nově v tomto období podmínky splnily například místní či zahraniční organizace jako „Voice of Democracy“, „Global Development Group“, „France Volontaires“, International Relief and Development“, „Člověk v tísni“, „Non-Timber Forest Products“, „Kamonohashi Project Organisation“, „Medical Teams International“, „American Rehabilitation Ministries“, „Social Services Cambodia“ a řada dalších organizací, které se zároveň staly členy zastřešující asociace CCC (Cooperation Committee for Cambodia, 2016, [online]). Posun k větší profesionalizaci neziskových organizací v Kambodži, zejména těch lokálních, si začal vynucovat zejména tlak ze strany zahraničních donorů. Ti měli podle zkušeností Západu, spolu s postupným rozvojem občanské společnosti a neziskového sektoru, zájem financovat jen důvěryhodné odpovědné NNO s průhledným financováním a nepoznamenané korupcí (Norman, 2014, s. 250).

Typickým příkladem profesionalizace neziskových organizací v Kambodži je tzv. „mikrofinancování.“ „*Mikrofinancování je strategie snižování úrovně chudoby, v rámci níž*

jsou poskytovány úvěrové půjčky v malých výších a další finanční služby chudým lidem za účelem umožnit lidem s dostupnými prostředky, aby se stali finančně soběstačnými a dostali se ze začarovaného kruhu chudoby.“ (vlastní překlad, Norman, 2014, s. 251) Strategie mikrofinancování se zároveň stala součástí Národního strategického rozvojového plánu v letech 2006 až 2010. Mikrofinancování fungovalo v zemi již od poloviny 90. let a stalo se přínosem pro boj s chudobou. V rámci své další expanze se deset největších mikrofinancujících neziskových organizací transformovalo v akcionáři řízené „Mikrofinanční instituce“ (MFI) (Norman, 2014, s. 251). Přestože technicky se tedy u těchto etablovaných organizací technicky již nejednalo o neziskové subjekty, spolu s organizacemi občanského sektoru ve velkém přispívaly k potírání chudoby v zemi.

V roce 2010 se pozornost veškerých aktérů občanské společnosti v Kambodži, a nejen jich, obrátila k prvnímu návrhu „Zákona o asociacích a neziskových organizacích“ (LANGO). O něm se objevily první zmínky již v roce 1994, a již tehdy jím byla celá kambodžská OS značně znepokojena. Impulsem k jeho přijetí měla být podle vlády praxe dvojí registrace neziskových organizací, kdy místní NNO byly registrovány u Ministerstva vnitra (MoI) a zahraniční NNO pak u ministerstva zahraničí (MoFAIC). Vláda pak dle svého vyjádření měla tuto praxi změnit právě přijetím zmíněného zákona, a celý proces zjednodušit. V praxi však dle většiny aktérů občanské společnosti i pozorovatelů měla po přijetí zákona vláda disponovat téměř neomezenou mocí a kontrolou nad neziskovými organizacemi. Povinná a centralizovaná registrace by podle všeho znamenala zejména porušování svobody sdružování, ale i jiných občanských a politických práv (Cooperation Committee for Cambodia, 2016, [online]). Přestože zákon dodnes stále ještě není schválen, je velmi znepokojujícím faktorem v jinak do jisté míry se slibně rozvíjející občanské společnosti v Kambodži (minimálně, co se do činnosti CCC týče).

- *„LANGO zavádí povinnou pro všechny domácí i mezinárodní asociace a NNO. Nejasná definice 'asociací' by mohla zahrnovat skupiny všech občanů a je pravděpodobné, že budou mít obzvlášť vážný dopad na svobodu sdružování řadových skupin“* (vlastní překlad, FIDH, 2016, [online]).
- *„Ministerstvo vnitra (MOI) bude mít úplnou volnost v průběhu registračního procesu. Schválení nebo neschválení registračních žádostí by mohlo být předmětem politických úvah a v důsledku toho ohrozit nezávislost občanské společnosti v Kambodži. Například, registrace může být zamítnuta z řady důvodů, například že navrhované činnosti organizace mohou 'ohrozit mír, stabilitu a veřejný pořádek*

nebo ohrozit bezpečnost státu, národní jednotu, kulturu a tradice kambodžské národní společnosti" (vlastní překlad, FIDH, 2016, [online]).

- „LANGO nepovoluje žádné aktivity neregistrovaným asociacím a NNO. Neregistrovaným domácím asociacím a NNO hrozí vysoké pokuty za porušování zákona. Tyto pokuty mohou být pro řadové organizace likvidační“ (FIDH, 2016, [online]).
- „Zaměstnanci neregistrovaných domácích NNO, kteří by pokračovali v činnosti, by mohli být trestně stíháni“ (vlastní překlad, FIDH, 2016, [online]).
- „Neexistuje žádný správní opravný prostředek proti zamítnutí žádosti o registraci za strany MOI. Proti rozhodnutí MOI je možné se odvolat pouze k soudu. Zahraniční asociace a nevládní organizace nemají právo odvolat se proti rozhodnutí o registraci na Ministerstvu zahraničních věcí a mezinárodní spolupráce“ (vlastní překlad, FIDH, 2016, [online]).
- „Po registraci budou muset všechny domácí a mezinárodní NNO, jakož i mezinárodní asociace, (ale ne tuzemská asociace) působit v rámci nejasně definovaného nařízení udržovat 'politickou neutralitu.' Vláda bude mít moc použít tuto klauzuli odebrat registraci těmto typům asociací a organizací z důvodu legitimní kritiky vlády nebo politických stran“ (vlastní překlad, FIDH, 2016, [online]).

Tabulka 10 Vývoj zákona LANGO

	Událost
Prosinec 2010	Ministerstvo vnitra vydalo první návrh zákona a přizvalo nejvýznamnější neziskové organizace k diskuzi nad ním a zástupce organizací občanského sektoru k jeho připomínkování
Leden 2011	Přizvané NNO se účastnily národních konzultací s ministerstvem vnitra
Červen 2011	Třetí návrh zákona nebyl výrazně pozměněn od druhého a navrhovaná legislativa je nadále považována za omezující, přičemž by výrazně omezovala demokratický prostor pro občanskou společnost a udělila by dalekosáhlou moc vládním autoritám, které by tak mohly kontrolovat občanská práva sdružování a projevu
Září 2011	Rada ministrů poslala třetí návrh zákona zpět na Ministerstvo vnitra k dalšímu přezkoumání
Prosinec 2011	Čtvrtý návrh zákona LANGO, který obsahoval vylepšení oproti třetímu, byl zveřejněn. Vláda uspořádala konzultaci s organizacemi občanského sektoru.

Zdroj: Cooperation Committee for Cambodia, 2016, [online]

3. 5. 3. *Občanská a politická práva*

V letech 2009 až 2011 byly hlavními tématy spojenými s lidskými a politickými právy právní reformy a reformy práva na bydlení. Podle zvláštního zpravodaje pro lidská práva OSN v Kambodži, Suryi Subediho, se kambodžská vláda k dialogu se zainteresovanými stranami nejprve nestavěla příliš příznivě, ve výsledku však stanovila jako hlavní pilíře nové politiky země vládu práva, lidská práva a demokracii (Smyth, 2014, s. 26).

Roku 2009 byl dále přijat nový trestní zákoník a spolu s ním se začalo jednat o přijetí protikorupčního zákona, o jehož potřebnosti a „brzkém přijetí“ mluvil Hun Sen již od roku 1995. Po mnoha zdlouhavých obstrukcích byl zákon přijat v březnu 2010, nicméně již od počátku bylo zřejmé, že se jedná spíše o Hun Senovu úlitbu směrem k OSN, než že by měla mít reálný dopad na korupci v zemi (Brinkley, 2011, s. 294). Nový protikorupční zákon byl totiž pojat tak, že měl postihovat všechny projevy korupce, ovšem nezahrnoval státní úředníky, u kterých byl tento problém nejpalčivější. Zde se opět projevuje známý problém *bezrestnosti* vládních úředníků. „*Jediný, kdo mohl ohlásit uplácení na úředníkům účet, byl pouze jiný úředník, a to jen v případě, že takové prohlášení bylo vůbec provedeno.*“ (vlastní překlad, Brinkley, 2011, s. 295).

Je třeba zmínit, že korupce je v Kambodži svým způsobem zakořeněna o něco více, než v jiných zemích regionu. Dá se říci, že roky válek, okupací a neutěšených poměrů, se stala do jisté míry i svým způsobem druhem společenské normy, přestože ne legální. Velkou roli v tomto případě hraje i po staletí zakořeněný systém patron - klient, zejména pak skutečnost, že Kambodža je jednou z nejchudších zemí na světě. Příjem poloviny Kambodžanů činí méně, než padesát dolarů měsíčně (Brinkley, 2011, s. 219).

Nepřekvapí proto, že s podplácením se bylo možné setkat ve většině oborů činnosti v zemi. Například je znám případ ze školství, kdy jistý učitel Sun Thaun ze střední školy v provincii Kampong Thom přijímal od studentů úplatky výměnou za úspěšně splněné zkoušky. Ten po tom, co jeho jednání vyšlo najevo, poukázal na skutečnost, že všichni učitelé jeho školy musí platit úplatky řediteli. To se ukázalo být poměrně běžnou praxí na řadě kambodžských škol a závažným případem korupce. Během vyšetřování většina učitelů a ředitelů argumentovala slovy, že práce ve škole neživí je, ani jejich rodiny, vedle vyučování mají další práce v neziskových organizacích a často nemají ani na benzín do motocyklu (Brinkley, 2011, s. 217). Korupce pak dále bujela v rámci úplatků za zdravotní péči, propouštění vězňů a v mnoha dalších případech. Samostatnou kapitolou pak byly

případy znásilnění, kdy v případě znásilnění dítěte policie často řešila kauzu zaplacením odškodného rodičům a vše považovala za vyřešené. Případy znásilnění dospělých se pak často vůbec nezabývala. V roce 2009 policie registrovala 468 případů znásilnění, což bylo o 24 procent více, než o rok dříve (Brinkley, 2011, s. 228). Je zřejmé, že silně rozšířená korupce v Kambodži měla své kořeny přímo u vládních úředníků a s jejím mýcením bývalo by potřeba začít právě zde. Nicméně při malé, nebo spíše žádné vůli vládnoucích elit se řešení situace zdálo být v nedohlednu.

Kromě zmíněných témat se ve sledovaném období organizace Human Rights Watch zabývala palčivými problémy porušování lidských práv khmerské menšiny Khmer Krom, žijící v jižním Vietnamu, zneužívání a týrání chovanců v kambodžských vězeních či zneužívání sexuálních pracovníků ve velkých městech, jako Phnom Phen, Siam Reap a Battambang.

3. 5. 4. Shrnutí

Tabulka 11 Hodnocení Kambodže organizací Freedom House „Countries on Crossroads“ za roky 2010 a 2012²

Rok	Zodpovědnost a hlas veřejnosti	Občanské svobody	Vláda zákona	Protikorupční opatření
2010	2, 83	3, 08	1, 90	2, 19
2012	2, 59	3, 03	1, 77	2, 24

Zdroj: Freedom House, 2016, [online]

Tabulka 12 Asian Barometer výsledky třetí etapy I.

Země	Sociální rovnost	Dobré vládnutí	Normy a postupy	Svoboda a volnost
Japonsko	27,9%	42,3%	16,7%	13,1%
Thajsko	36,4%	32,8%	17,3%	13,4%
Kambodža	27,3%	24%	26,7%	22%
Malajsie	24,7%	34,9%	26,2%	14,2%
Vietnam	42,4%	34,9%	16,6%	6,1%

Zdroj: Asian Barometer, 2016, [online]

² Hodnocení organizace Freedom House je tvořeno každoročními výročními zprávami pro každou členskou zemi projektu, které vytvářejí renomovaní odborníci na témata demokracie, lidských práv, korupce a podobně. V rámci každé výroční zprávy jsou experty hodnoceny úrovně dimenzí jako „zodpovědnost a hlas veřejnosti“, „občanské svobody“, „vláda zákona“ a „protikorupční opatření.“ Škála hodnocení jednotlivých dimenzí je na stupnici 0 až 7, kdy nula je nejhorší a sedm nejlepší.

Tabulka 13 Asian Barometer výsledky třetí etapy II.

Země	Spokojenost s fungováním demokracie	Preference pro demokracii	Odmítání autoritářství	Důvěra ve vládní úředníky	Rozšíření korupce ve vládě
Japonsko	45%	62%	76%	39%	20%
Thajsko	79%	68%	51%	70%	22%
Kambodža	82%	58%	44%	60%	40%
Malajsie	73%	75%	46%	73%	20%
Vietnam	85%	65%	1%	85%	5%

Zdroj: Asian Barometer, 2016, [online]

Tabulka 14 Přehled událostí v Kambodži ve vztahu k demokratizaci v letech 2005 až 2012

	Pozitiva	Negativa
Politická situace a demokratizace		Hun Senovo (CPP) kontroverzní vítězství ve volbách Tuhý Hun Senův autoritářský režim Posilování Hun Senovy pozice na lokální úrovni (nahrazování místních úředníků úředníky loajálními CPP)
Občanská společnost	Další rozvoj projektu NGO-GPP organizací CCC (profesionalizace NNO) Rozvoj mikrofinancování a organizací, které jej provozují	Konstantní snaha vlády o potírání projevů občanské společnosti, zejména namířených proti ní samé Perzekuce všech politicky a prodemokraticky orientovaných NNO Nezisková sféra tolerována vládou jen do té míry, jak jí to přínosné (servisní NNO) Korupce na nejvyšších vládních místech při zprostředkování zahraniční pomoci Projednávání kontroverzního „Zákona o asociacích a neziskových organizacích“ (LANGO)
Občanská a politická práva	Nový trestní zákoník pro potírání korupce	Nový trestní zákoník jen úlitbou pro OSN. Neřeší korupci vládních úředníků Přetrvávající porušování lidských práv, zejména svobody projevu a sdružování Násilí a politické vraždy ze strany vládních činitelů Beztrestnost politiků Široce rozšířená korupce v zemi, počínaje nejvyšším státním aparátem

3. 6. Rok 2013 – páté novodobé parlamentní volby a období po nich

Před volbami 2013 se formovala silná opozice, která se jen těsnou prohrou ve volbách zasloužila o zásadní politické změny. Následoval příklon Kambodže k demokracii, uvolnění poměrů a rozvoji občanské společnosti.

3. 6. 1. Politická situace a demokratizace

Pátým parlamentním volbám novodobé historie Kambodže již tradičně předcházely neférové praktiky jako zastrasování opozice, umlčování médií, nařčení z podvodů či nerespektování doporučení za strany OSN na reformu voleb. Z těchto důvodů se mimo jiné britští pozorovatelé odmítli účastnit předchozích voleb (Um, 2014, s. 100). Kambodžská komise pro spravedlivé a svobodné volby (COMFREL) a pozorovatelé organizace Transparency International referovali o nesrovnalostech v počtu voličů. Jednalo se o odmítnutí volební registrace pro 3 600 vysídlenců a kauzu zbavení volebních práv, kdy okolo 60 procent voličů nebylo uvedeno na voličských seznamech. Koalice osmi neziskových organizací pak informovala o závažných nesrovnalostech během voleb 2013 (Um, 2014, s. 100). Navzdory uvedeným a již tradičním kontroverzím byl Hun Sen se svou CPP při své mocenské hegemonii a jasných výsledcích předcházejících voleb považován za jasného favorita, ne-li přímo předem daného vítěze voleb. Výsledky však byly velmi překvapivé. Oficiálním vítězem se sice opět stala Hun Senova CPP, avšak opozice, která se formovala již během roku 2012, dosáhla překvapivého výsledku. „Národní záchranná strana Kambodže“ (CNRP), vzniklá sloučením Strany Sama Rainsyho a Strany lidských práv („Human Rights Party“) Kema Sokhy, získala podle oficiálních výsledků 55 křesel v parlamentu. Strana FUNCINPEC prince Ranariddha tentokrát prohrála a nezískala ani jedno křeslo. CNRP nicméně proti výsledkům voleb okamžitě protestovala s tím, že ve skutečnosti jí náleží celých 63 křesel, tedy většina ze 123 křesel v parlamentu (Um, 2014, s. 101).

Na obzoru se tedy rýsovala již tradiční povolební krize, v rámci níž nejprve zástupci CNRP požadovali rozpuštění Národní volební komise (dále NEC), která byla složena výhradně z členů CPP. Dále trvali na ustavení nezávislého orgánu pro posouzení povolebních sporů a provádění dalších reforem navržených reportérem Rady pro lidská práva Spojených národů pro Kambodžu (Um, 2014, s. 101). Hun Sen dle očekávání všechny požadavky opozice odmítl, a zároveň varoval, že *„pokud se CNRP nepřipojí k vládě do 23. prosince, přijde o všechna svá křesla v parlamentu, přestože není jasné, zda by CPP tuto výhrůžku splnila“* (vlastní překlad, Um, 2014, s. 101). Souběžně s těmito

událostmi v phnompenském Parku svobody 100 000 lidí protestovalo proti Hun Senovi, kteří požadovali jeho odstoupení a opakování voleb. Na zářijovém summitu u krále Norodoma Sihamonihho Hun Sen a Sam Rainsy souhlasili, že během povolební politické krize se zdrží násilí, a zároveň budou intenzivně pracovat na jejím vyřešení.

Rok 2014 byl ve znamení patové situace po volbách předchozího roku. Zároveň je to důležitý rok v celé novodobé historii země, zejména pak pro její budoucnost. CPP s CNRP nakonec 22. července 2014 uzavřely komplexní politickou dohodu. Nová dohoda o sdílení moci v zemi slibovala „*volnou cestu pro plánované politické reformy a implementaci národních rozvojových programů*“ (vlastní překlad, Chheang, 2015, s. 92). O tom, že v případě podepsání dohody se tentokrát ze strany Hun Sena nejedná o prázdné gesto, aby se dále udržel u moci, svědčí nově naplánované reformy a okolnosti, za kterých vzešly. Nejprve bezprostředně po nečekaných výsledcích voleb 2013 představil národní rozvojový plán pro roky 2014 až 2018, v rámci kterého vytyčil čtyři hlavní cíle – průměrný roční sedmiprocentní růst ekonomiky, více pracovních příležitostí, meziroční snížení míry chudoby na méně než jedno procento a posilování institucionálních reforem a dobrého vládnutí (Chheang, 2015, s. 91). Větší význam pak měly mít reformy, vzniklé z dohody mezi Hun Senem a Samem Rainsym. Zaprvé se jednalo o reformu Národní volební komise (NEC), která byla doposud výhradně pod kontrolou členů CPP, a tudíž o spravedlivosti a nestrannosti voleb vládly oprávněné pochyby. Nově měly mít v rámci volební komise rovnoměrné zastoupení čtyř členů všechny parlamentní strany plus jeden nestranný člen. „*Reforma NEC byla jedna z hlavních priorit v rámci řešení povolební krize*“ (vlastní překlad, Chheang, 2015, s. 91). Dalším příslibem demokratičtějšího způsobu vlády pak bylo přidělení straně CNRP funkce viceprezidenta Národního shromáždění a předsednictví v pěti z deseti komisí Národního shromáždění. Těmito komisemi byly: komise pro lidská práva, stížnosti a vyšetřování, komise pro plánování, investice, zemědělství, rozvoj venkova, životní prostředí a vodní zdroje, komise pro vzdělání, mládež, sport, náboženské záležitosti, kulturu a turismus, komise pro zdravotní péči, sociální sféru, rehabilitaci mládeže, zaměstnanost, odborné vzdělávání a ženské záležitosti a komise pro vyšetřování a protikorupční opatření. Zejména přidělení klíčových pozic a komisí v Národním shromáždění jiné straně než CPP, vzbuzuje velká očekávání jak občanů Kambodže, tak OSN, mezinárodního společenství a všech zainteresovaných aktérů.

Rok 2015 je tedy ve znamení jakési generační obrody, kdy Sam Rainsy se v rámci CNRP obklopil mladými politiky z generace narozené po krutovládě Rudých Khmerů.

Přestože Hun Sen a Sam Rainsy jsou odvěcí rivalové, v rámci nejisté koaliční dohody se pokoušejí udržovat tzv. „kulturu dialogu“. Navzdory zmíněným pozitivním krokům nové vlády, Hun Sen stále věří ve vítězství v dalších volbách 2018 a pro svůj úspěch si již nyní snaží připravovat podmínky. Mimo jiné stále netají své nesympatie vůči občanské společnosti a politicky zaměřeným neziskovým organizacím a asociacím. Nejkontroverzněji pak vyznívá fakt, že stále neupustil od svého plánu přijetí Zákona o asociacích a neziskových organizacích (LANGO), který by znamenal výrazný zásah do práv a svobod řady NNO.

3. 6. 2. Občanská společnost a neziskový sektor

Převratné události let 2013 a 2014 měly pozitivní dopad i na kambodžskou občanskou společnost. Díky velkému úspěchu strany CNRP ve volbách se nyní do popředí dění dostávají politicky aktivní organizace občanského sektoru a občanská hnutí, což by ještě před volbami 2013 bylo nemyslitelné. „*Organizace občanského sektoru a běžní občané se stávají zběhlejšími v politických otázkách a aktivněji se zapojují do formování politického dění v zemi*“ (vlastní překlad, Ccheang, 2015, s. 97). Občanská společnost v zemi se tak výrazně proměňuje, po desítkách let začíná plnit svou funkci a stává se skutečnou protiváhou státu. OS se nyní neomezuje již jen na neziskové organizace, jejichž efektivita byla ambivalentní, bylo jim povoleno plnit jen servisní funkci a nebýt zastřešující organizace CCC, struktura neziskového sektoru by byla značně roztržštěná. Dále vzniká řada nových hnutí a občanských hnutí, dožadujících se svých práv, a zejména nápravy křivd z období dlouhých let neomezené Hun Senovy vlády. Mezi nejvýznamnější z nich patří tovární dělníci a oběti zabírání půdy. Otázkou zůstává, jak a zda vůbec se v budoucnu vláda vyrovná s oběťmi či rodinami obětí mnohaletého potírání svobody slova a sdružování. Aktéři OS mimo jiné dále požadují zvýšení minimální mzdy ze 100 na 177 Amerických dolarů měsíčně (Ccheang, 2015, s. 97). Nicméně, jak již bylo uvedeno v minulém odstavci, Hun Sen se nehodlá smířit s představou svobodné občanské společnosti a hodlá proti ní nadále podnikat restriktivní kroky, včetně zmíněného zákona LANGO. Otázkou je, jak se mu to za nového rozložení politických sil bude dařit.

Tento proces obrody kambodžské občanské společnosti, stejně jako politické změny, které mu předcházely, jsou ve velké míře připisovány zejména dvěma faktorům. Tím prvním je skutečnost, že dospěla nová generace Kambodžanů, která již není poznamenána hrůzovládou Rudých Khmerů a souvisejícími válkami a nepokoji, a která touží po životě ve svobodné zemi. Tito mladí lidé pak byli společně se Samem Rainsym a jeho stranou

schopni téměř zvrátit očekávané výsledky voleb, v každém případě však přivodit zásadní obrat ve společensko - politické situaci a dlouhodobém směřování země. Druhým významným faktorem, majícím dopad na pozitivní posun ve společnosti je jednoznačně rozvoj a vzestup nových informačních technologií, zejména pak internetu a sociálních sítí. Stejně, jako se internet a sociální média začala masově šířit do celého světa, tento boom se nevyhnul ani Kambodži a je zřejmé, že premiér Hun Sen sílu tohoto fenoménu do jisté míry podcenil. Internetová komunikace tak mladým Kambodžanům a formující se silné opozici rovněž velkou měrou dopomohla k překvapivým výsledkům voleb a následným událostem.

3. 6. 3. Občanská a politická práva

Ve světle boje CNRP o získaná křesla v parlamentu mírně zaniká fakt, že konflikty povolebního období 2013 představují první případ intenzivnějších protestů občanů po mnoha letech relativního klidu v zemi. Nicméně je třeba zdůraznit, že zmíněný „klid“ v zemi byl v podstatě vynucován Hun Senovou autoritářskou vládou na cenu umlčování médií, či porušování svobody slova a sdružování. Z masivních celonárodních protestů, které se v povolební krizi 2013 udály, je třeba zmínit zejména 100 000 příznivců Unie volného obchodu Kambodže (FTU), kteří se postavili za CNRP a protestovali proti práci přesčas, hladovka prince Sisowatha Tomica, který se dožadoval odpovědnosti či řada dalších protestů vedených buddhistickými mnichy, chudými zemědělci a mladými lidmi (Um, 2014, s. 102). Nejvýraznější ze všech protestů proti dlouhodobě panující společenskopolitické situaci pak bylo jednoznačně sebeupálení Ctihodného Sok Dyny, buddhistického mnicha.

Tradiční Hun Senovy praktiky, jako umlčování a zastrašování oponentů, se týkají předvolebního období roku 2013. Jak bylo uvedeno, po dramatických změnách ve vedení země během povolebního období v roce 2014 se v otázce lidských a politických práv mnohé změnilo. Během dalšího roku můžeme sledovat velký obrat k lepšímu, zejména co se týče svobody slova, projevu a sdružování. Nyní již občanům subjektům občanské společnosti nehrozí perzekuce za projevování svých názorů na společnost a vládní politiku. Rovněž při pořádání poklidných setkání a mítinků jim nehrozí agresivní útoky ze strany policie a ozbrojených složek státu.

V otázce lidských práv je dále třeba zmínit smrt jednoho z nejvyšších představitelů režimu Rudých Khmerů, Ienga Saryho v březnu 2013. Ten, coby jeden ze čtyř přežívajících vůdců krutého režimu, byl obviněn ze zločinů proti lidskosti, od roku 2007

vězněn ve vazební cele, ze které byl krátce před svou smrtí pro špatný zdravotní stav propuštěn. Z bývalých nejvyšších vůdců Rudých Khmerů tak zůstávají naživu jen dva. Devětaosmdesátiletý Nuoun Chea a čtyřiaosmdesátiletý Khieu Samphan, kteří jsou rovněž souzeni za zločiny proti lidskosti. Smrt Saryho je v Kambodži považována za pozitivní událost, nicméně vrhá špatné světlo na soudní tribunál pro souzení zločinů Rudých Khmerů. Ten je kritizován pro vměšování kambodžské vlády, nevyplácení mezd soudcům, čelí nedostatku finančních prostředků a řadě skandálů. Přestože tribunál čelí velkému tlaku ve věci odsouzení lidí odpovědných za masové vraždy, za posledních šest let byl usvědčen jen jediný z nich, Kaing Guek Eav (Um, 2014, s. 112).

3. 6. 4. Shrnutí

USAID Index udržitelnosti občanské společnosti („CSO sustainability index“)

„USAID je hlavní americká vládní agentura, která usiluje o ukončení extrémní globální chudoby a umožnit demokratickým společnostem realizovat jejich potenciál.“ (vlastní překlad, USAID, 2016, [online]).

Index udržitelnosti občanské společnosti („CSO sustainability Index“) byl vytvořen agenturou USAID pro hodnocení a porovnávání síly a životaschopnosti občanských sektorů všech zemí na světě. Měří se v rámci jednotlivých oblastí, v tomto případě pro oblast Asie, ale index je univerzální, a tak je možné porovnávat země napříč celým světem.

Index udržitelnosti OOS má sám o sobě hodnotu v rámci škály 1 až 7 (1-3 pokročilá udržitelnost, 3-5 rozvíjející se udržitelnost, 5-7 ztížená udržitelnost). Na stejné škále nabývají hodnot i dílčí dimenze, ze kterých se index skládá, a se kterými se dá pracovat samostatně. Jedná se o Právní prostředí, Organizační kapacita, Finanční životaschopnost, Obhajoba, Poskytování služeb, Infrastruktura a Veřejná image. Hodnoty jsou vytvářeny panelem odborníků, kteří na dané škále určí hodnotu každé dimenze. Ty se pak za všechny členy panelu zprůměrují a vzniknou tak výsledné hodnoty pro jednotlivé dimenze i celkový index udržitelnosti OOS (USAID, 2016, [online]).

Tabulka 15 Výsledky USAID 2014 index udržitelnosti OS (1-3 pokročilá udržitelnost, 3-5 rozvíjející se udržitelnost, 5-7 ztížená udržitelnost) (Zdroj: USAID, 2015, [online])

Země	Právní prostředí	Organizační kapacita	Finanční životaschopnost	Advokacie	Poskytování služeb	Infrastruktura	OS a veřejnost	CSO Index
Filipíny	3, 23	3, 41	4, 22	3, 00	3, 00	3, 00	3, 42	3, 32
Indonésie	4, 32	3, 82	4, 63	3, 63	3, 91	4, 38	4, 23	4, 10
Kambodža	4, 10	3, 82	4, 89	4, 42	4, 08	4, 21	4, 03	4, 23
Nepál	4, 05	4, 51	4, 78	3, 97	4, 31	4, 51	4, 73	4, 31
Thajsko	5, 10	4, 03	5, 11	4, 89	4, 45	4, 87	5, 00	4, 79

UNDP (United Nations Development Programme): „Human development index“

Výbor „Human Development Report Office“, který je součástí Rozvojového programu Spojených národů (UNDP), usiluje prostřednictvím inovací a nových nápadů o „obhajobu praktických politických změn, kontrolu světových politik a změnu přístupů, jež brání lidskému rozvoji“ (vlastní překlad, United Nations Development Programme, 2016, [online]). V rámci své činnosti se snaží dosáhnout změn k lepšímu prostřednictvím výzkumů, datových analýz a podporou národních a regionálních analýz. Během těchto aktivit vznikl „Human Development Index“ (dále HDI), který se stal jednou ze základních součástí činnosti UNDP. Index byl vytvořen pro potřebu možnosti měřit úroveň rozvoje přímo základních lidských schopností, nikoli ekonomických faktorů. HDI se stává ze čtyř dimenzí (předpokládaná délka života, předpokládaná délka školní docházky, skutečná délka školní docházky a hrubý národní produkt), které jsou výsledky operacionalizace dat v rámci kvalitativního výzkumu. Výsledkem je číslo, které udává hodnotu HDI a nabývá významu v porovnání s ostatními světovými zeměmi. Země jsou seřazeny do žebříčku podle svých hodnot indexu (United Nations Development Programme, 2016, [online]).

Tabulka 16 Srovnání Kambodže a vybraných zemí v rámci Human Development Index za rok 2014

		Předpokládaná délka života [roky]	Předpokládaná délka školní docházky [roky]	Skutečná délka školní docházky [roky]	HNP na obyvatele [porovnání kupní síly \$]	Celkový HDI
1	Norsko	81, 6	17, 5	12, 6	64, 992	0, 944
8	USA	79, 1	16, 5	12, 9	52, 947	0, 915
93	Thajsko	74, 4	13, 5	7, 3	13, 323	0, 726
116	Vietnam	75, 8	11, 9	7, 5	5, 092	0, 666
143	Kambodža	68, 4	10, 9	4, 4	2, 949	0, 555
163	Uganda	58, 5	9, 8	5, 4	1, 613	0, 483
176	Kongo	58, 7	9, 8	6, 0	680	0, 433
188	Niger	61, 4	5, 4	1, 5	908	0, 348

Zdroj: UNDP, 2015, [online]

Tabulka 17 Přehled událostí v Kambodži ve vztahu k demokratizaci v letech 2013 až 2015

	Pozitiva	Negativa
Politická situace (demokratizace)	<p>Zformování silné opozice okolo Sama Rainsyho z řad mladé generace</p> <p>Opoziční strana CNRP téměř vyhrála volby</p> <p>Hun Sen a CPP nuceni dělat velké ústupky a reformy ve prospěch demokracie</p> <p>Po desítkách let autoritářství v zemi výrazný příklon k demokracii</p>	<p>Obvyklé Hun Senovy předvolební kontroverze (násilí, vyhrožování, manipulace) za cílem vítězství ve volbách</p> <p>Hun Sen dělá vše pro vítězství ve volbách 2018</p>
Občanská společnost	<p>Konsolidace OS a neziskového sektoru za velkého přispění zastřešující organizace CCC</p> <p>Řada občanských iniciativ, asociací a jiných organizací OOS se hlásí o svá práva</p> <p>OS začíná plnit svou funkci</p> <p>Velký zájem zahraničních donorů o kambodžskou OS</p> <p>Velký přínos nových informačních technologií na formování občanské společnosti</p>	<p>Hun Sen nevzdává úsilí o přijetí kritizovaného a kontroverzního zákona „O neziskových organizacích a asociacích“ (LANGO)</p>
Občanská a politická práva	<p>Respektování občanských a politických práv po mnoha letech jejich porušování</p>	

4. ZJIŠTĚNÍ

4. 1. Demokratizace a občanský sektor

Tato práce se zabývá procesem demokratizace a jejím vlivem na občanskou společnost v Kambodži. V první kapitole jsem na základě teoretické literatury dospěl ke zjištění kauzálního vztahu mezi občanskou společností a demokracií. Vytyčil jsem si teorii, že růst demokracie pozitivně ovlivňuje růst občanské společnosti, přičemž tento trend funguje i v opačném smyslu. V rámci popisovaných událostí během pětadvacetiletého období od roku 1991 se tato teorie potvrzuje, a to i přesto, že krátkých období, které by vykazovaly alespoň minimální demokratické tendence, bylo jen málo. Poněkud nepatřičně může působit slovo „demokratizace“ i v samotném názvu práce. Nicméně demokratizační proces byl v podstatě jedním z hlavních témat v Kambodži po podepsání Pařížské mírové smlouvy, a především po následném příchodu OSN do země v roce 1992. Je to logické, protože demokratizace, coby přechod od autoritářství k demokracii, byla úspěšná v řadě případů jiných zemí, ať již latinskoamerických, zemí postkomunistické Evropy i některých asijských zemí. Zároveň existoval předpoklad, že navzdory odlišným sociálně - kulturním předpokladům a prostředí v Kambodži, většina běžných občanů země by si demokratické zřízení přála. Tak, jak je Kambodžané měli možnost znát z příkladů Thajska, Jižní Koreje, Japonska a dalších prosperujících zemí v regionu. To, že se demokracii, potažmo občanské společnosti v zemi i dlouhé roky po osvobození roku 1991 nedařilo, je možno přičítat skutečně nestandardnímu prostředí. Až do současnosti jsou zde například pevně zakořeněny staleté tradiční instituce typu „wat commitees“ či „parton-klient“ (viz výše), které jen posilovaly téměř absolutní moc mocenských elit ve vládě. Z tohoto důvodu se také pro společensko-politický stav v zemi v zemi vžil termín „hybridní demokracie“.

Zdá se, že je potřeba klást si otázku, „co je tedy vlastně správně?“ Od počátku 90. let a pádu poslední diktatury se totiž země, snažila, zpočátku pod „dohledem“ Spojených národů, dosáhnout demokracie. Zároveň s procesem demokratizace, či spíše pokusy se demokracii přiblížit, byla společensko-politická situace značně nestabilní, jednu dobu dokonce na pokraji další války. Faktem je, že s každým dalším Hun Senovým vítězstvím ve volbách, posilováním jeho mocenského monopolu a dalšímu příklonem k autoritářství, se situace v zemi uklidňovala, omezoval se výskyt násilí a mezi roky 2004 až 2008 byl dokonce zaznamenáván znatelný ekonomický růst. Otázkou tedy je, zda natolik odlišná země od Evropy či Severní Ameriky, jako je Kambodža, je připravena na import

západního modelu liberální demokracie. Ten zde nemá žádnou tradici, zatímco model autoritářský se poměrně úspěšně etabloval v řadě jiných asijských zemích. Za příklad mohou sloužit země jako Singapur či Malajsie, dále pak například komunistický Vietnam. Dlouho, spolu s mnohaletým Hun Senovým autoritářským monopolem na moc, se zdálo, že tomu tak skutečně bude. S počátkem nového desetiletí a posledními volbami se však začalo dít něco neočekávaného. Nově dorůstající generace mladých Kambodžanů, nepoznamenaných terorem Rudých Khmerů, ani Vietnamskou okupací, prokázala potenciál ke zformování silné opozice a Hun Senovi s jeho mocensky elitářskou stranou CPP se dokázala postavit. Ve svém úsilí byli mladí nespokojení Kambodžané, kteří obklopili nejvíce prodemokratickou sílu v zemi, Sama Rainsyho (strana CNRP), natolik úspěšní, že téměř vyhráli poslední parlamentní volby v roce 2013 (podle některých hlasů prý nevyhráli jen díky obligátním zákulisním manipulacím Hun Sena). V každém případě, poté, co byl Hun Sen v rámci povolebního vyjednávání nucen učinit řadu ústupků a důležitých reforem ve prospěch demokracie, přiklonila se se Kambodža poprvé po desítkách let skutečně na stranu demokracie. Běžní Kambodžané dokázali to, co se nepodařilo ani OSN během její přítomnosti v zemi. Navzdory zmíněným pochybnostem tedy Kambodžané projevují silný potenciál k demokracii a lze tedy doufat, že tento trend bude i nadále pokračovat.

4. 1. 2. Propojení demokracie a občanské společnosti

- Po roce 1991, kdy se začala formovat občanská společnost v Kambodži, a začaly vznikat první neziskové organizace, existoval předpoklad, že občanská společnost bude plnit stejnou funkci jako na Západě. Tedy jakousi protiváhu státu. Pro vládnoucí elity (Hun Sen a CPP) však toto bylo cosi nového a neznámého, a tak jakékoliv tlaky a kritiku ze strany OOS tvrdě potíraly. To potvrzuje předpoklad, že v zemi ještě nezapočal demokratický proces a země není na demokracii připravena.
- Po příchodu OSN (UNTAC) do země v roce 1992 naděje na rozvinutou a funkční občanskou společnost ještě vzrostly. Demokratizační proces se nicméně ani pod vedením Spojených národů nedařil, a tak OS byla víceméně jen tolerovanou sférou a nikoli protiváhou či „hlídacím psem“ demokracie. O demokracii se totiž v prostředí autoritářského státu, který nebral ohledy ani na demokratizační snahy UNTAC, nedalo téměř hovořit. Nic na této situaci nezměnily ani volby v roce 1993.

- Od roku 1998, kdy si Hun Sen a jeho CPP ustavili monopol na moc na dlouhých 15 let, Kambodža demokratickou zemí nebyla. Občanská společnost zde sice existovala, avšak jen v marginální sféře, kdy servisní neziskové organizace suplovaly povinnosti státu (sociální a humanitární sféra, zdravotnictví, školství). Subjekty občanské společnosti, jako občanská hnutí či aktivisté, kteří se pokoušeli o „vyvažování“ moci státu ve prospěch občanů, bývaly perzekuovány, aktivisté zatýkáni, vězněni, či dokonce fyzicky likvidováni. Tak jako Kambodža nebyla demokratickou zemí, ani OS nebyla funkční ve smyslu západních demokracií.
- Během voleb v roce 2013 a po nich se projevilo propojení demokracie a občanské společnosti. Změny ve vládnutí a řada reforem, které byl Hun Sen nucen provádět pod tlakem nově zformované silné opozice, zároveň výrazně oživily občanskou společnost. Samotná opozice de facto vzešla z utlačované občanské společnosti a během povolebních událostí se Kambodža poprvé za téměř 25 ztateně přiklonila k demokracii. Spolu s výraznými demokratizačními tendencemi se začala hlásit o slovo i řada organizací občanského sektoru (asociace, neziskové organizace, aktivisté) a dožadovala se svých práv a náprav škod nedávné minulosti. S příklonem k demokracii tedy i občanská společnost začala plnit svou funkci v pravém slova smyslu.

Z uvedených bodů v souladu s teorií o kauzálním vztahu demokracie a občanské společnosti, vyplývá, že ve sledovaném období od roku 1991 občanská společnost v Kambodži po většinu této doby neplnila svou funkci ve smyslu západních demokracií. K demokratizaci v zemi za celé dvě dekády nedošlo, a to až do let 2013/2014, kdy se země poprvé začala více obracet k demokracii. Občanská společnost tak v závislosti na autoritářském státním zřízení po dlouhá léta tvořila jen marginální sféru státu. Už vůbec se pak nedalo hovořit o funkci „obranného valu“, či „hlídacího psa“ před státní mocí. OS byla zcela podřízena dohledu autoritářské vlády a její ojedinělé projevy vůči vládnoucím elitám, nejčastěji prostřednictvím aktivistů, byly tvrdě potírány a trestány. Proto k nim s postupem času docházelo stále méně. Zlom nastal až po zmíněném roce 2013, kdy občanská společnost začíná svou podobou připomínat OS ve vyspělých západních zemích.

4. 2. Struktura občanské společnosti a překážky, se kterými se musí vypořádávat

Výzkumnými otázkami této práce jsou:

- Jaká je struktura občanské společnosti ve vztahu k míře demokracie v Kambodži od roku 1991?
- S jakými překážkami se musela vyrovnávat občanská společnost v Kambodži ve vztahu k demokratizaci společnosti od roku 1991?

4. 2. 1. Struktura občanské společnosti ve vztahu k míře demokracie v Kambodži od roku 1991

Struktura občanské společnosti v Kambodži od roku 1991 až do současnosti úzce souvisela a souvisí s politickou situací, potažmo úrovní demokracie v zemi. Dá se říci, že Hun Senovo dlouho neotřesitelné autoritářské zřízení (ač navenek oficiálně demokratické) se odráželo na stavu občanské společnosti. Kromě pár nadějnějších momentů na počátku 90. let, kdy byla podepsána mírová dohoda a do země přišla OSN, tedy byla struktura OS velmi těžko definovatelná, roztržitá a proměnlivá. Vzhledem ke skutečnosti, že před rokem 1991 v Kambodži de facto žádná občanská společnost neexistovala, dlouhé roky po jejím zrodu neexistovala ani téměř žádná legislativa, která by ji regulovala. Za velmi kontroverzní formu „regulace“ tak lze možná považovat mnohokrát zmiňované tvrdé restriktce Hun Senovy vlády proti sebemenším projevům kritiky vlády ze strany občanské společnosti.

Strukturu občanské společnosti v Kambodži tak ve zmíněném období zhruba dvaceti let autoritářského režimu tvořily zejména neziskové organizace. Stěžejními se nejprve staly ještě za působení OSN (UNTAC) organizace zasazující se za obhajobu lidských práv, jako například ADHOC, LICADHO, či KHEMARA. Nicméně, tak jak byla úroveň demokracie v zemi dlouhodobě nízká, strádala i úroveň lidských a politických práv. Vládnoucí režim jejich otázku příliš nebral v potaz, stejně tak se vláda snažila zmíněným organizacím všemožně ztěžovat a znepríjemňovat činnost. Jistý řád v rámci daných možností začala do kambodžského neziskového sektoru vnášet zastřešující organizace „Výbor pro spolupráci v Kambodži“ (CCC). Ta existuje již od počátku devadesátých let, a coby subjekt sdružující neziskové organizace splňující určitá kritéria, se snažila od samého počátku facilitovat neziskový sektor v zemi, jak jen jí to podmínky umožňovaly. Počet členských organizací CCC od poloviny 90. let stále narůstal a při chybějící legislativě tak byl zajištěn alespoň částečný řád a struktura neziskového sektoru, potažmo občanské společnosti. Tomu

alespoň do určité míry od roku 2004 začal přispívat projekt NGO - GPP, zaměřený na profesionalizaci kambodžských NNO, posílení jejich standardů kvality a důvěryhodnosti pro zahraniční donory.

Nekonsolidovaný stav a utlačování občanské společnosti ze strany kambodžské vlády tedy v podstatě kopíroval politické podmínky země, které vykazovaly jen velmi malou míru demokracie, o procesu demokratizace nemluvě. Tato situace trvala až do let 2013 až 2014, tedy do posledních parlamentních voleb. Po uvolnění poměrů v zemi a příklonu k demokracii po posledních volbách se občanské společnosti otevírá široké pole působnosti bez hrozby potírání občanských aktivit státem. Připravují se reformy i nová legislativa pro organizace občanského sektoru a neziskový sektor. Bohužel, premiér Hun Sen se stále nevzdává plánu na schválení proklamovaného kontroverzního Zákona o asociacích a neziskových organizacích (LANGO). V každém případě během aktuálního období občanská společnost vykazuje znaky mnohem větší uspořádanosti a struktury, kterou tvoří zejména síť neziskových organizací, sdružených zastřešující organizací CCC, dále asociace, občanská hnutí a další subjekty občanské společnosti.

4. 2. 2. Překážky, kterými se musela vyrovnávat občanská společnost ve vztahu k míře demokracie v Kambodži od roku 1991

Překážky, se kterými se občanská společnost musela vyrovnávat od roku 1991 do současnosti, do velké míry opět kopírují politický vývoj a potvrzují teorii o kauzalitě úrovně demokracie a občanské společnosti. Vzhledem k nedemokratickému prostředí v zemi a přezíravému postoji vlády k OS byly po většinu sledovaného období od roku 1991 překážky občanské společnosti de facto stejné, či podobné. Mnohokrát zmiňované dlouhodobé obtíže s dodržováním osobních a politických práv, zejména pak svobody projevu a svobody sdružování, patřily mezi hlavní překážky kambodžské občanské společnosti. Ve světle vytrvalé šikany ze strany vládnoucích elit při jakémkoli náznaku nespokojenosti, či kritiky vládnoucího režimu, tak angažovanost v rámci občanské společnosti, či neziskového sektoru představovala velkou výzvu a poměrně rizikovou aktivitu. Tyto problémy se týkaly zejména prodemokraticky a politicky zaměřených asociací a neziskových organizací. Ty apelovaly na vládu, aby dodržovala lidská práva a zásady dobrého vládnutí a neuhýbala od demokratické orientace. Neziskové organizace orientované na sociální otázky a humanitární či environmentální otázky požívaly o něco více klidu na svou práci, než první jmenované. Nicméně i ony se musely potýkat

s překážkami v podobě nezájmu vládních elit o jejich činnost, chybějící legislativou, či podivnými praktikami při přerozdělování zahraničních dotací.

Tento stav trval po většinu sledovaného období, až do roku 2013. Po volbách 2013 řada zmíněných obtíží ubyla, nebo se marginalizovala. Je to především díky zmíněným chystaným reformám a legislativě nové vlády, ve které má silnou pozici nová opoziční a prodemokratická strana CNRP. Neznamená to, že by v současnosti občanská společnost a neziskový sektor v Kambodži fungovaly bezproblémově. Dá se ale říci, že překážky, se kterými se musejí potýkat, se blíží těm, které mají organizace v našem, tedy euroamerickém prostředí, tedy otázky financování, fundraisingu, kvality služeb, profesionalizace a další.

Samostatným případem zůstává otázka kontroverzního zákona LANGO, jehož přijetí se premiér ani navzdory změně poměrů v zemi nevzdal, a neustále proklamuje jeho brzké uvedení v platnost. Těžko předvídat, co by tato situace znamenala pro občanskou společnost v Kambodži, nicméně dá se očekávat, že situace by se přinejmenším částečně vrátila do stavu před změnou poměrů v roce 2013.

Tabulka 18 Struktura a překážky občanského sektoru v závislosti na demokratizaci země

Období	Stav demokracie	Struktura OS	Překážky OS
1991	Příprava na demokratizaci země	Nově vzniklá občanská společnost První neziskové organizace Struktura OS téměř žádná	Chybějící legislativa pro občanskou společnost Nezájem politiků o dění v OS a neziskovém sektoru
1992 až 1997	Nepodařená demokratizace země Státní převrat premiéra Hun Sena Příklon země k autoritářskému režimu	Struktura OS roztržitá a chaotická, tvořena převážně neziskovými organizacemi O konsolidaci neziskového sektoru se snaží zastřešující organizace CCC	Chybějící legislativa pro občanskou společnost Nezájem politiků o dění v OS a neziskovém sektoru Tvrdé potlačování jakýchkoli projevů OS vůči vládě a režimu
1998 až 2002	Autoritářský režim Monopol premiéra Hun Sena na moc	Struktura OS roztržitá a chaotická, tvořena převážně neziskovými organizacemi Zastřešující organizace CCC se snaží v maximální možné míře facilitovat neziskový sektor	
2003 až 2007	Utuzování autoritářského režimu Monopol premiéra Hun Sena na moc Přechod od poměrového volebního systému k většinovému (usnadnění Hun Senova vítězství ve volbách)	Struktura OS roztržitá a chaotická, tvořena převážně neziskovými organizacemi Projekt NGO – GPP organizace CCC (profesionalizace činnosti NNO dle západních standardů) Tvrdé potlačování jakýchkoli projevů OS vůči vládě a režimu	Nezájem politiků o dění v OS a neziskovém sektoru Tvrdé potlačování jakýchkoli projevů OS vůči vládě a režimu
2008 až 2012	Jednoznačné vítězství Hun Sena a CPP v parlamentních volbách (díky většinovému volebnímu systému) Autoritářský režim Formování nové opozice z řad mladých Kambodžanů okolo osoby Sama Rainsyho	Struktura OS roztržitá, i když méně než dříve, tvořena převážně neziskovými organizacemi Projekt NGO – GPP organizace CCC (profesionalizace činnosti NNO dle západních standardů) Projevy nespokojenosti nově zformované opozice, které jsou však vládou stále tvrdě potírány	OS je jen marginální sférou státu
2013 až 2015	Hun Sen a CPP téměř poraženi opozicí Nová etapa země – příklon k demokracii	Občanská společnost se otevírá a získává jasnější řád a strukturu Příslib reforem a nové legislativy pro OS a neziskový sektor Řada OOS a NNO se hlásí o svá práva bez hrozby postihu Hun Sen se snaží prosadit zákon LANGO	Hrozba schválení kontroverzního zákona LANGO Běžné problémy OOS, podobné překážkám OOS na Západě (finance, fundraising, kvalita služeb,...)

ZÁVĚR

Občanská společnost v Kambodži je poměrně nestandardní a nesnadno uchopitelné téma. Při jeho zkoumání je třeba brát zřetel na řadu aspektů, které jsou pro tuto zemi příznačné a typické, a to i přesto, že v případě této práce se jedná téměř výhradně o okolnosti pro zemi negativní, v řadě případů tragické. Kambodža je pro většinu lidí pravděpodobně nejvíce známa tragickou minulostí krutovlády Rudých Khmerů. Přestože se tímto tématem v práci přímo nezabývám, dědictví traumatické minulosti je v Kambodži stále přítomné. Kromě běžných lidí, kteří teror přežili, se jedná zejména o členy vládní strany CPP, kteří působili ve vysokých vládních funkcích během celých devadesátých let, někteří ještě dodnes. Rovněž sám premiér Hun Sen byl členem Rudých Khmerů.

I z tohoto důvodu je pochopitelné, že obnova země po desetiletích konfliktů byla značně obtížná. Občanská společnost se budovala prakticky od nuly a proces demokratizace se OSN rozhodně nepodařil tak, jak zamýšlela. Komplikovaná společensko-politická situace Kambodže dávala mocenským elitám příležitost manipulovat občany země, manipulovat volby a držet se u moci bez ohledu na demokratické principy. Předpoklad zdravé občanské společnosti, coby protiváhy státní moci, či „obranného valu“ proti ní v závislosti na funkčním demokratickém zřízení se v této práci potvrdil, avšak v negativním smyslu. Zatímco po více než dvacet let od podpisu Pařížské mírové smlouvy vládl Kambodži takřka neomezenou mocí premiér Hun Sen se svou stranou CPP, občanská společnost zastávala jen podřadnou roli. Vládnoucím režimem byla de facto jen tolerována, a to do té míry, kdy byla prospěšná v suplování některých činností státu. Aktivity OS, které se týkaly politických a demokratizačních aktivit pak byly vládou tvrdě trestány.

Jak bylo řečeno, během analýzy byla potvrzena premisa o vzájemné závislosti demokracie a úrovně občanské společnosti. Odpovědi na otázky struktury občanské společnosti v Kambodži a překážek, se kterými se musí vyrovnávat, prokázaly, že její existence je daleko složitější, než jak ji známe z vyspělejších států euroamerického teritoria. Zatímco organizace občanského sektoru na Západě zpravidla bojují za prosazení určitých hodnot, upozorňují na problémy, či řeší své finanční zajištění, zdejší občanská společnost musela po téměř celých 25 let bojovat s problémy vlastní existence a existence prostředí, ve kterém by tyto aktivity mohla provozovat. V západní společnosti bývá OS respektována vládou dané země a ta se zpravidla vážně zabývá jejími výzvami a požadavky. V Kambodži naopak byla občanská společnost po většinu sledovaného období jen tolerovanou sférou státu, avšak jen do té míry, kdy to bylo vládním úředníkům

přínosné.

O to nečekanější byl obrat po volbách v roce 2013, kdy spolu se s obratem směřování Kambodže k demokracii začala rozvíjet i občanská společnost. Otevírání se země směrem k demokratickým principům a uvolňování poměrů mělo pozitivní vliv i na OS. V rámci koalice a ústupků ze svého autoritářství, na které Hun Sen musel přistoupit, aby si udržel premiérské křeslo, již nemohl dále praktikovat bezohledné politické násilí a trestání všech kritiků svého režimu. Spolu s pomalu se rozvíjející demokracií tak po mnoha letech začíná být respektována svoboda projevu, svoboda sdružování a úroveň dodržování lidských práv se celkově výrazně zvyšuje. Jednou z mála hrozeb pro občanskou společnost se tak v současnosti zá být kontroverzní zákon LANGO, jehož schválení má premiér Hun Sen stále v plánu.

Závěrem se nabízí se srovnání s Českou republikou. ČR, potažmo dříve Československo, procházela procesem demokratizace po roce 1989. Navzdory odlišným kulturním a společenským podmínkám se dá říci, že výchozí podmínky obou zemí pro demokratizaci byly relativně srovnatelné, jakkoli Češi již zkušenosti s občanskou společností měli. Přesto, nebo možná právě proto se naše země přiblížila úrovni západních demokracií a jejich OS poměrně rychle. Jinou otázkou je úroveň ekonomiky, kde ČR za západní Evropou stále zaostává, ale tímto tématem se zde nezabýváme. Cesta Kambodže k demokracii byla a stále ještě je o poznání složitější. Faktorů proč tomu tak je může být mnoho, ať již se jedná o geografickou vzdálenost, značně odlišnou kulturu a v neposlední řadě i jinou mentalitu obyvatel. V době, kdy už o dění v zemi mezinárodní společenství ztrácelo zájem, se však mladé generaci podařilo nečekané. Přestože po posledních volbách je Hun Sen nadále premiérem, hlas opozice byl natolik silný, že si vynutil nejvýraznější posun země k demokracii od roku 1991.

Nadcházející roky se pro občany Kambodže jeví jako poměrně optimistické. V porovnání s uplynulými více než dvěma dekádami si užívají zdaleka nejvíce občanských i politických svobod a demokracie, občanská společnost i ekonomika jsou na vzestupu. Přesto premiér Hun Sen hlásí útok na drtivé volební vítězství v roce 2018, a nezbyvá než doufat, že se Kambodža svůj současný trend udrží.

POUŽITÉ ZDROJE

Literatura

Asma, S., T. *Bohové pijí whisky: putování za osvícením v zemi rozprášeného Buddha*. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-734-1765-0.

Brinkley, J. *Cambodia's curse: the modern history of a troubled land*. New York: PublicAffairs, c2011. ISBN 15-864-8787-6.

Baaz, M., Lilja, M. 2014. „Understanding hybrid democracy in Cambodia: The nexus between liberal democracy, the state, civil society, and a 'politics of presence'“. *Asian Politics & Policy* 6 (1): 5 – 24.

Bunthoeurn, K. „Legal Framework of NGOs in Cambodia“. *International Journal of Not-for-Profit Law*. 2011, 13 (1): 42 - 84.

Case, W. *Routledge handbook of Southeast Asian democratization*. 1. New York: Routledge, 2015. ISBN 978-113-8939-042.

Chheang, V. „Cambodia in 2014 - The beginning of Concrete Reforms." *Southeast Asian Affairs*. 2015, 46 (1): 89-101.

Croissant, A. „The Perils and Promises of Democratization through United Nations Transitional Authority – Lessons from Cambodia and East Timor“, *Democratization*. 2008, 15 (3): 649-668

Diamond, L. „Is the Third Wave Over?“ *Journal of Democracy*. 1996, 7 (3): 20 – 37.

Dosch, J. „The role of civil society in cambodia's peace-building process have foreign donors made a difference?“ *Asian survey*. 2012, 52 (6): 1067 – 1088.

Downie, Sue, Kingsbury, Damien. „Political Development and the Re-emergence of Civil Society in Cambodia.“ *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs*, 2001, 23 (1): 1 – 20.

Heder, S. „Cambodia in 2010: Hun Sen's Further Consolidation." *Asian Survey*. 2011, 51 (1): 208-214.

Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál. 407 s. ISBN 8073670402.

Hughes, C. „Cambodia in 2007: Development and Dispossession." *Asian Survey*. 2008, 48 (1): 69-74.

Hughes, C. „Cambodia in 2008: Consolidation in the Midst of Crisis." *Asian Survey*. 2009, 49 (1): 206-212.

Hughes, C. „Cambodia in 2009: The Party's Not Over Yet." *Asian Survey*. 2010, 48 (1): 85-99.

Huntington, S., P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. Klasikové společenských věd. ISBN 978-80-7325-156-7.

- Landau, I. „Law and Civil Society in Cambodia and Vietnam: A Gramscian Perspective“. *Journal of Contemporary Asia*. 2008, 38 (2): 244–258.
- Linz, J., J. a Stepan, A., C.. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* [online]. Baltimore, USA: Johns Hopkins University Press, 1996 [cit. 2016-12-26]. ISBN 0-8018-5158-0.
- Miovský, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.
- Norman, D. J. „From shouting to counting: civil society and good governance reform in Cambodia.“ *The Pacific Review*. 2014, 27 (2): 241-264.
- Soeung, S. „Cambodia in 2015: Accommodating Generational Change.“ *Southeast Asian Affairs*. 2016, 46 (1): 109-127.
- Smyth, L. „Country-Specific Mandate-holders: the Role of the Special Rapporteur on the situation of Human Rights in Cambodia.“ *Melbourne Journal of International Law*. 2014, 15 (1): 1 – 35.
- Um, K. „Cambodia in 2013: The Winds of Change.“ *Southeast Asian Affairs*. 2014, 52 (1): 202 - 209.
- Un, K. „Cambodia in 2011: A Thin Veneer of Change.“ *Asian Survey*. 2012, 52 (1): 202 - 209.
- Un, K. „Cambodia in 2012: Towards Developmental Authoritarianism?“ *Asian Survey*. 2013, 52 (1): 73 - 86.
- Weggel, O. „Cambodia in 2005: Year of Reassurance.“ *Asian Survey*. 2006, 46 (1): 155 - 61.
- Weggel, O. „Cambodia in 2006: Self-Promotion and Self-Deception.“ *Asian Survey*. 2007, 47 (1): 141 - 47.
- Yonekura, Y. *The Emergence of Civil Society in Cambodia: Its Role in the Democratisation Process*. Sussex, 1999. Část doktorské práce. The University of Sussex England.
- Zhu, Y. *How East Asians view democracy*. New York: Columbia University Press, c2008. ISBN 978-0-231-14534-3.

Internetové zdroje

- 2015 CSO Sustainability Index for Asia. *USAID* [online]. Washington DC: USAID, 2016 [cit. 2016-12-25]. Dostupné z: <https://www.usaid.gov/asia-civil-society>
- II. Overview impunity in Cambodia* [online]. New York: Human Rights Watch, 2016 [cit. 2016-12-20]. Dostupné z: https://www.hrw.org/reports/1999/cambo2/Cambo996-01.htm#P169_22074
- About Us - Freedom House. *Freedom House* [online]. Washington D. C.: Freedom House [cit. 2017-01-03]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/about-us>
- Cambodia: Fair Elections Not Possible. *Human Rights Watch* [online]. New York: Human Rights Watch, 1998 [cit. 2017-01-03]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/legacy/reports/reports98/cambodia/#political>
- Cambodia: The dangers of LANGO. *Worldwide Movement for Human Rights* [online].

Phnom Penh: FIDH, 2015 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <https://www.fidh.org/en/region/asia/cambodia/cambodia-the-dangers-of-lango>

Cambodia Country Report Countries on the Crossroads 2004. *Freedom House* [online]. Washington D. C.: Freedom House, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/countries-crossroads/2004/cambodia>

Cambodia Country Report Countries on the Crossroads 2006. *Freedom House* [online]. Washington D. C.: Freedom House, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/countries-crossroads/2006/cambodia>

Cambodia Country Report Countries on the Crossroads 2010. *Freedom House* [online]. Washington D. C.: Freedom House, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/countries-crossroads/2010/cambodia>

Cambodia Country Report Countries on the Crossroads 2012. *Freedom House* [online]. Washington D. C.: Freedom House, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/countries-crossroads/2012/cambodia>

Domnasheva, H. „NGOs in Cambodia: It's complicated“. *The Diplomat: Read The Diplomat, know the Asia-Pacific*. [online]. Prosinec 2013. Tokyo: The Diplomat. [cit. 8. 5. 2015]. Dostupné z: <http://thediplomat.com/2013/12/ngos-in-cambodia-its-complicated/>

Don't Bite the Hand that Feeds You: Coercion, Threats, and Vote-Buying in Cambodia's National Elections. *Human Rights Watch* [online]. New York: Human Rights Watch, 2003 [cit. 2016-12-26]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/asia/cambodia/elections.htm>

History: Phnom Penh [online]. Phnom Penh: Cooperation Committee for Cambodia, 2016 [cit. 2016-12-20]. Dostupné z: <http://www.ccc-cambodia.org/index.php/about-us/history>

Human Development Index. *Human Development Reports* [online]. New York: United Nations Development Programme, 2015 [cit. 2017-01-03]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

Human Development Reports. *United Nations Development Programme* [online]. New York: United Nations Development Programme, 2015 [cit. 2016-12-31]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>

Lango. *Cooperation Committee for Cambodia* [online]. Phnom Penh: Cooperation Committee for Cambodia, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <http://www.ccc-cambodia.org/index.php/lango>

Member Organisations. *Cooperation Committee for Cambodia* [online]. Phnom Penh: Cooperation Committee for Cambodia, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <http://www.ccc-cambodia.org/index.php/member-organizations?limitstart=0>

Methodology - Freedom House. *Freedom House* [online]. Washington D. C.: Freedom House, 2016 [cit. 2017-01-03]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/countries-crossroads-2012/methodology>

Ngo Own Fund. *The Cambodia NGO Database* [online]. Phnom Penh: Cambodian Rehabilitation and Development Board Council for the Development of Cambodia, 2011 [cit. 2016-12-22]. Dostupné z: http://odacambodia.com/ngo/report/ngo_with_own_fund_frame.asp

Program Overview. *Asian barometer* [online]. Taipei: Asian Barometer, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <http://www.asianbarometer.org/intro/program-overview>

Sampling Procedures of Asian Barometer Survey (First Wave, 2001-2003). In: *Asian Barometer* [online]. Taipei: Center for East Asia Democratic Studies, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: http://www.asianbarometer.org/word/sampling_procedures.doc

Survey Results. *Asian Barometer* [online]. Taipei: Center for East Asia Democratic Studies, National Taiwan University, 2016 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <http://www.asianbarometer.org/survey/survey-results>

The 2014 CSO Sustainability Index for Asia. In: *USAID* [online]. Bangkok: USAID, 2015 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/2014_Asi_CSOSI_USAID.pdf

The Run-Up to Cambodia's 2003 National Assembly Election: Political Expression and Freedom of Assembly under Assault. In: *Human Rights Watch* [online]. New York: Human Rights Watch, 2003 [cit. 2016-12-24]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/asia/cambodia/cambodia061203.pdf>

Who We Are. *Cooperation Committee for Cambodia* [online]. Phnom Penh: Cooperation Committee for Cambodia, 2016 [cit. 2016-12-25]. Dostupné z: <http://www.ccc-cambodia.org/index.php/about-us/who-we-are>

Who We Are. *USAID* [online]. Washington DC: USAID, 2016 [cit. 2016-12-25]. Dostupné z: <https://www.usaid.gov/who-we-are>